

O stopniach naukowych w Polsce Ludowej. Część 1. Niższe stopnie naukowe

Wprowadzenie

Dbalność o kształcenie kadr naukowych zawsze była ustawowym oraz statutowym celem i zadaniem szkół wyższych. Te nie były jednak niezależne od przyjętego w danym okresie ustroju politycznego państwa i założeń jego społecznego rozwoju. Ustrój polityczny Polski Ludowej (od 1952 r. istniejącej pod oficjalną nazwą Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹) zdecydowanie zmieniał powojenną rzeczywistość kraju. Objęto nią nie tylko sferę organizacji i działania władzy i administracji państwowej (centralnej i terenowej) i podległych im jednostek organizacyjnych – budowanych zgodnie z założeniami ustrojowymi ówczesnych państw socjalistycznych. Reformami nasyconymi socjalistyczną ideologią obejmowano także inne sfery aktywności państwa, w tym te dotyczące szkół wyższych, a wraz z nimi formułowane cele i warunki kształcenia kadry naukowej. Wprawdzie w tym zakresie reformy, począwszy od 1947 r., wprowadzano stopniowo, treść i natężenie kolejnych reform (lata 1951, 1958, 1965, 1982) zmieniały się wraz z umacnianiem socjalistycznych przemian Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, do czasu wprowadzenia w 1947 r. nowych rozwiązań prawnych, wprawdzie nadal obowiązywały przepisy z okresu dwudziestolecia międzywojennego,

¹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 VII 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232).

jednak zmiany ustrojowe, przed którymi stanęła ówczynie rodząca się Polska Ludowa, zmierzały w innym kierunku. Od roku 1951 reformy przyniosły rozwiązania nowe, ewoluujące od propozycji wzorowanych na praktyce i ustawodawstwie państwa radzieckiego do rozwiązań modyfikujących te wzory, począwszy od 1958 r. I choć ta reforma szkolnictwa wyższego nadal nie przyniosła stabilności rozwiązań, w latach następnych ustawodawca znacznie baczniejszą uwagę przywiązywał do rozwiązań służących wypracowaniu procedury nadawania i zatwierdzania stopni naukowych (nie tylko wyższych), w tym przez powołaną dla tego celu Centralną Komisję Kwalifikacyjną (CKK).

Był tej Komisji i jej zadania nie miały charakteru stałego, podobnie nietrwałe były unormowania w zakresie dotyczącym nadawania stopni naukowych pod rządami ustawowych rozwiązań z lat 1951–1958 oraz roku 1982. Poznanie rozwiązań prawnych z tych lat ma niewątpliwie walor poznawczy. Ale ma też walor głębszy. Daje nie tylko podstawę do oceny ówczynie przyjmowanych rozwiązań i ich odniesienia do unormowań współczesnych, ale pozwala też na uchwycenie skali wpływu uwarunkowań politycznych tego okresu na stopień autonomii szkół wyższych w zakresie kształcenia kadry naukowej.

Bez wątpienia, stopniowe upolitycznianie w tych latach szkół wyższych w znacznym stopniu wpływało na dobór osób zdolnych do zdobywania stopni naukowych oraz na tworzenie warunków ich dalszego rozwoju naukowego. O tym, w jakim stopniu i zakresie wpływ ten był znaczący, decydował prawodawca. To, że poszukiwano wówczas nowych rozwiązań, nie budzi dzisiaj wątpliwości. Ważniejsza jest natomiast odpowiedź na pytanie, czy zmiany wprowadzane w okresie Polski Ludowej/Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w istocie urzeczywistniały wolność w kształtowaniu nauki polskiej i swobodę wypowiedzi jej twórców, czy raczej tworzyły fasadę tej wolności. Nie mniej ważna jest ocena stopnia autonomii szkół wyższych (instytutów naukowych) w procesie kształcenia kadry naukowej i nadawania jej stopni naukowych.

Wbrew pobieżnej ocenie jest to zagadnienie szerokie, niedające się zaprezentować, ze względu na dopuszczalne ramy czasopisma, w jednym opracowaniu. Z tego względu szczegółowe rozważania objęte częścią pierwszą artykułu ograniczono do warunków materialno- i formalnoprawnych nadawania niższych stopni naukowych, by w części drugiej uwagę skoncentrować na problematyce organizacji aspirantury naukowej i studiach doktoranckich.

1. Kształcenie kadry naukowej

Kształcenie kadry naukowej to jeden z głównych celów i ważne zadanie szkół wyższych. Okres Polski Ludowej tego nie zmienił, natomiast w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej procesowi zmian towarzyszyło szersze formułowanie założeń określających kształcenie kadry naukowej. Innowacyjność ówczesnego procesu przemian podkreślano ponadto przez poszerzenie grona instytucji uprawnionych do kształcenia i rozwoju kadry, a także przez powołanie instytucji nowej, niezależnej od instytucji kształcących kadrę naukową, uprawnionej do oceny i/lub zatwierdzania uzyskiwanych przez nią stopni naukowych.

Począwszy od roku 1947, zadaniem szkół akademickich było m.in. kształcenie i przygotowanie kandydatów do naukowej pracy teoretycznej. Rok 1951 przyniósł nowe rozwiązania. Szkoły wyższe, kształcąc i wychowując kadry inteligencji ludowej w duchu ofiarnej służby ojczyźnie, walki o pokój i socjalizm, miały kształcić i przygotować pracowników nauki do pracy badawczej i dydaktycznej, upowszechniać osiągnięcia nauki i postępu technicznego oraz szerzyć naukowy pogląd na świat. W podobnym duchu uczestnictwo szkół wyższych w budowie i umacnianiu socjalizmu w Polsce Ludowej przez prowadzenie badań naukowych i kształcenie pracowników naukowych oraz ich przygotowanie do pracy badawczej i dydaktycznej zapowiadała ustawa z 1958 r. Od rozwiązań tych nie odbiegała ustawa z 1982 r. Szkoły wyższe, kierując się dobrem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, uczestnicząc w dziele wszechstronnego rozwoju nauki, kultury i gospodarki narodowej, miały m.in. kształcić pracowników nauki oraz przygotowywać ich do pracy twórczej, badawczej i dydaktycznej, przy poszanowaniu odrębności światopoglądowych, zgodnej z ideałami humanitaryzmu i sprawiedliwości społecznej socjalistycznego państwa.

Na przestrzeni tych lat kształcenie kadry naukowej nie należało wyłącznie do szkół wyższych. Wyjątek stanowiły jedynie rozwiązania przyjęte Dekretem z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego², zachowujące, w ślad za rozwiązaniami Polski międzywojennej³, prawo kształcenia i nadawania stopni naukowych

² Dz.U. Nr 68, poz. 415.

³ Zgodnie z Ustawą z dnia 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich (Dz.U. Nr 72, poz. 494 ze zm.) oraz Ustawą z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (tekst jedn. Dz.U. 1938 Nr 1, poz. 6 ze zm.).

wyłącznie dla szkół akademickich⁴. Począwszy od 1951 r., prawo kształcenia kadry naukowej oraz nadawania stopni naukowych rozszerzono o Polską Akademię Nauk⁵, instytuty naukowo-badawcze⁶ i inne placówki naukowe⁷ objęte wykazem ustalonym przez Radę Ministrów⁸. Wraz z wejściem w życie ustawy z 1958 r. o szkolnictwie wyższym⁹ wprowadzie prawa kształcenia kadry naukowej i nadawania jej stopni naukowych nadal nie ograniczono wyłącznie do szkół wyższych, jednak nie służyło

⁴ Niewątpliwie, zdobywaniu osiągnięć naukowych sprzyjała możliwość prowadzenia placówek naukowo-badawczych tworzonych jako: zakłady i instytuty w obrębie szkół wyższych; zakłady i instytuty międzyszkolne dla dwóch lub więcej szkół wyższych; zakłady i instytuty samodzielne (międzyszkolne), których listę ustaliła, zgodnie z art. 110 ust. 4 dekretu z 1947 r., Rada Ministrów w drodze rozporządzenia. Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 VII 1948 r. w sprawie ustalenia wykazu samodzielnych placówek naukowo-badawczych (Dz.U.R.P. Nr 37, poz. 267 ze zm.) oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 XII 1948 r. w sprawie uzupełnienia wykazu samodzielnych placówek naukowo-badawczych (Dz.U.R.P. 1949 Nr 3, poz. 8).

⁵ Ustawa z dnia 30 X 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz.U. Nr 57, poz. 391 ze zm.).

⁶ Zob. Ustawa z dnia 8 I 1951 r. o tworzeniu instytutów naukowo-badawczych dla potrzeb gospodarki narodowej (Dz.U. Nr 5, poz. 38).

⁷ Niektóre spośród nich podległy ministrowi szkolnictwa wyższego w połowie lipca 1952 r. przekazano Polskiej Akademii Nauk na mocy Uchwały nr 548 Rady Ministrów z dnia 9 VII 1952 r. w sprawie przekazania Polskiej Akademii Nauk niektórych placówek naukowych (M.P. Nr A-63, poz. 953).

⁸ Por. art. 42 Ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, w jej pierwotnym brzmieniu (Dz.U. 1952 Nr 6, poz. 38) oraz § 1 ust. 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 24, poz. 164) określający podmioty: w zakresie szkół wyższych, instytutów naukowych (placówek naukowych) uprawnione do złożenia wniosku o ustalenie przez Radę Ministrów wykazu instytucji uprawnionych do kształcenia kadr naukowych, a także Uchwałę nr 1116 Rady Ministrów z dnia 28 XI 1952 r. w sprawie ustalenia wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk (M.P. 1953 Nr 1, poz. 12); Uchwałę nr 150 Rady Ministrów z dnia 25 II 1953 r. w sprawie uzupełnienia wykazu szkół wyższych, uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk (M.P. Nr 24, poz. 283); Uchwałę nr 997 Rady Ministrów z dnia 23 XII 1953 r. w sprawie ustalenia wykazu instytutów naukowych uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk (M.P. Nr A-3, poz. 146) oraz Uchwałę nr 623 Rady Ministrów z dnia 18 IX 1954 r. w sprawie uzupełnienia wykazu instytutów naukowych uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk (M.P. Nr 92, poz. 1019) – obie uchylone kolejną Uchwałą nr 79 Rady Ministrów z dnia 4 II 1956 r. w sprawie wykazu instytutów naukowych i innych placówek naukowych uprawnionych do nadawania stopni kandydata nauk (M.P. Nr 22, poz. 276); zob. także Uchwałę nr 221 Rady Ministrów z dnia 27 VI 1957 r. w sprawie uzupełnienia wykazu instytutów naukowych i innych placówek naukowych uprawnionych do nadawania stopnia kandydata nauk (M.P. Nr 54, poz. 338).

⁹ Ustawa z dnia 5 XI 1958 r. o szkołach wyższych (w pierwotnym brzmieniu – Dz.U. Nr 68, poz. 336).

już ono każdej szkole wyższej. Mocą tej ustawy prawo do tego miały tylko te szkoły wyższe, które na poszczególnych wydziałach w zakresie obsady katedr przez samodzielnych pracowników nauki odpowiadały warunkom określonym przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia¹⁰. Wykaz wydziałów szkół wyższych ustalał minister szkolnictwa wyższego. Od 1982 r. geografia instytucji kształcących kadre naukową i wydziałów szkół wyższych nie uległa większej zmianie. Istotne znaczenie miało tu natomiast stworzenie w 1985 r., ustawą zmieniającą¹¹, możliwości prowadzenia, za zgodą ministra nauki i szkolnictwa wyższego, studiów doktoranckich w jednostkach organizacyjnych szkół wyższych, tych jednak tylko, które wyposażono w prawo nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego.

2. Stopnie naukowe w Polsce Ludowej/ Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

2.1. Stopnie naukowe – wprowadzenie do rozważań

Pierwsze dwa lata po zakończeniu II wojny światowej w istocie nie przyniosły nowych rozwiązań. Nadal obowiązywały przepisy z okresu Polski międzywojennej, przewidujące stopnie naukowe niższe (licencjat, inżynier, lekarz, magister) i wyższe (doktor), nadawane przez państwowe szkoły akademickie¹². Począwszy od roku 1947, od rozwiązań tych stopniowo odstępowano. Wzorem uregulowań lat wcześniejszych, mocą dekretu z 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego prawo nadawania stopni naukowych wprawdzie pozostawiono nadal wyłącznie szkołom akademickim (art. 22), odmiennie jednak od rozwiązań Polski międzywojnia za niższy stopień naukowy uznawano wyłącznie

¹⁰ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 VI 1959 r. w sprawie warunków uprawniających szkoły wyższe, placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk i Instytuty istniejące poza szkołami wyższymi do nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 35, poz. 218); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 VII 1959 r. w sprawie trybu nadawania stopni naukowych w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi (Dz.U. Nr 45, poz. 276).

¹¹ Por. art. 1 pkt 5 Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 36, poz. 167).

¹² Szerzej na temat niższych stopni naukowych nadawanych w Polsce międzywojnia zob. K. Wojtczak, *O stopniach naukowych i veniam legendi w II Rzeczypospolitej* (Część I), „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 3(7), s. 38–53.

stopień magistra¹³. Tego stanu rzeczy nie zmieniło wprowadzenie od 1949 r. dwuetapowych studiów – pierwszego i drugiego stopnia¹⁴. Zachowano natomiast wcześniej przyjęte warunki dla uzyskania wyższego stopnia naukowego – doktora (art. 22)¹⁵. Zasady i tryb nadawania stopni naukowych ustalał, w drodze rozporządzenia, minister oświaty, za zgodą nowo utworzonej Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego¹⁶ (art. 22 ust. 2)¹⁷.

Rozwiązania odmienne przyjęła ustawa z grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki. Ustawa ta, po pierwsze, w ślad za zmianami wprowadzonymi w 1949 r. w zakresie dwustopniowego kształcenia studentów przyjęła, że jedynie ukończenie studiów wyższych drugiego stopnia lub równorzędnych¹⁸ prowadzi do uzyskania dyplomu i stopnia (już nie naukowego) magistra, lekarza lub inżyniera

¹³ Zgodnie z art. 3 ust. 1 dekretu o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego z 1947 r. szkolnictwem wyższym objęto szkoły wyższe zawodowe i szkoły wyższe akademickie (art. 3 ust. 1).

¹⁴ Szerzej o Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego zob. K. Wojtczak, *Prawne determinanty procesu kształcenia w szkołach wyższych w latach 1920–1990* (Część I), „Studia Prawa Publicznego” 2013, nr 4, s. 72 i n.

¹⁵ K. Wojtczak, *O stopniach naukowych...*, s. 53 i n.

¹⁶ Na ten temat zob. K. Wojtczak, *Prawne determinanty...*, s. 67.

¹⁷ Warto tu dodać, że w ślad za Ustawą z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich (Dz.U.R.P. Nr 29, poz. 217 ze zm.) szkoły te mogły także nadawać honorowe stopnie naukowe za zasługi na polu naukowym (art. 23). Przy czym tu decyzja ministra oświaty wymagała zgody Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W latach późniejszych przemian (od 1956 r.) od tego rozwiązania odstąpiono, wprowadzając możliwość nadawania honorowego stopnia naukowego doktora *honoris causa*. Por. art. 1 pkt 36 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. Nr 41, poz. 185), zgodnie z którym stopień doktora *honoris causa* nadawał za zgodą właściwego ministra senat szkoły wyższej mającej prawo nadawania stopnia doktora nauk. Odtąd prawo do nadawania naukowego stopnia doktora *honoris causa* przez senat za zgodą ministra przewidywała także ustawa z 1958 r. (art. 82). Począwszy od 1982 r., ustawodawca od nadawania stopnia naukowego doktora *honoris causa* odstąpił na rzecz tytułu doktora *honoris causa*, nadawanego na wniosek jednostki organizacyjnej uczelni uprawnionej do nadawania stopnia naukowego doktora habilitowanego. Tytuł doktora *honoris causa* nadawał senat szkoły wyższej osobom szczególnie zasłużonym dla rozwoju nauki, kultury i życia społecznego. Tytuł ten mógł być nadany także obywatelowi innego państwa. W tym przypadku nadanie tego tytułu wymagało zgody ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, wyrażonej w porozumieniu z ministrem spraw zagranicznych (art. 10 Ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym – Dz.U. Nr 14, poz. 113).

¹⁸ Od tego rozwiązania odstąpiono w 1956 r., zarazem zachowując prawo studentów odbywających studia pierwszego i drugiego stopnia w szkołach wyższych w dniu wejścia w życie ustawy zmieniającej do ich ukończenia na podstawie przepisów

magistra¹⁹. Po drugie, wzorem rozwiązań radzieckich wprowadziła nowe, dotąd w polskim systemie prawnym nieznanne, rozwiązania dla oznaczenia i rozróżnienia stopni naukowych przyjmujące, że uzyskanie stopnia naukowego kandydata nauk jest równoznaczne z uzyskaniem niższego stopienia naukowego. Po trzecie, wprowadziła aspiranturę naukową, niezależnie od asystentury²⁰. Po czwarte, zatwierdzenie stopni naukowych powierzyła Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki²¹.

Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych przewidywała, że ukończenie studiów wyższych zamyka się wydaniem dyplomu i nadaniem tytułu (już nie stopnia) magistra, magistra-inżyniera bądź lekarza. Uzyskany tytuł nie był stopniem naukowym (choć nie nazywano go stopniem zawodowym). Wprowadziła instytucję studiów doktoranckich, których celem było uzyskanie stopnia naukowego doktora – niższego stopnia naukowego (art. 48 ust. 3). Na studia doktoranckie mogła być przyjęta osoba, która ukończyła studia w szkole wyższej (z wyłączeniem wyższych szkół zawodowych). Ustawa jednocześnie nakładała na ministra szkolnictwa wyższego określenie w drodze rozporządzenia kierunków studiów, na które mogli być przyjmowani doktoranci (art. 48 ust. 6), i nakazywała stosowanie do nich przepisów dotyczących studentów, o ile rozporządzenie (art. 68 ust. 4) nie stanowiło inaczej (art. 48 ust. 5). Ustawa, odstępując od wcześniej przewidzianych stopni naukowych (kandydata nauk i doktora), wprowadziła dwa stopnie naukowe: niższy – doktora i wyższy – docenta, i jako pierwsza określiła warunki wymagane w przewodzie doktorskim (art. 77–79). Wraz z wejściem w życie ustawy z 1958 r. odstąpiono od instytucji Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, by do niej powrócić w 1973 r.²², już ze zmienionym określeniem „do Spraw Kadr Naukowych”. W roku 1965 weszła w życie

dotychczasowych (art. 3 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki – Dz.U. Nr 41, poz. 185).

¹⁹ Zob. art. 22 i art. 24 ust. 1, 2 i 4 ustawy z 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (tekst pierwotny).

²⁰ Starszy asystent i asystent (także adiunkt) to w świetle ustawy z 1951 r. pomocniczy pracownicy nauki. Pomocniczym pracownikiem nauki mogła zostać osoba, która ukończyła studia oraz wykazała się zdolnością do badań naukowych i uzyskała tytuł adiunkta, starszego asystenta lub asystenta (art. 54 ust. 3 – tekst jedn. Dz.U. 1956 Nr 45, poz. 205).

²¹ O Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki zob. M. Jaroszyński, *Prawo pracowników naukowych*, Wrocław 1971, s. 117 i n.

²² Por. art. 19a ust. 1 w brzmieniu nadanym Ustawą z dnia 12 IV 1973 r. o zmianie przepisów dotyczących stopni naukowych i tytułów naukowych oraz organizacji instytucji badawczych (Dz.U. Nr 12, poz. 89).

ustawa z dnia 31 marca o stopniach naukowych i tytułach naukowych²³, odtąd wyłączająca zakres regulacji dotyczący nadawania stopni naukowych z ustawodawstwa o szkołach wyższych. W konsekwencji Ustawa z dnia 4 maja 1982 r. o szkolnictwie wyższym, w brzmieniu pierwotnym²⁴, w art. 2 ust. 1 wprowadziła deklarowała, że „[s]zkoły wyższe uczestniczą w dziele wszechstronnego rozwoju nauki”, lecz nie normowała spraw dotyczących stopni naukowych. Stanowiła jedynie, że szkoły wyższe mogą absolwentom nadawać tytuły zawodowe (magistra, lekarza, inżyniera, magistra inżyniera), zaś w art. 223 przyjęła, że „[s]łuchacze studiów doktoranckich mają prawo ukończenia tych studiów w dotychczasowym terminie i z zachowaniem dotychczasowych uprawnień”.

2.2. Niższe stopnie naukowe

W okresie od 30 października 1947 r.²⁵ do 27 września 1990 r.²⁶ przepisy prawne za niższe stopnie naukowe uznawały: 1. stopień naukowy magistra lub równorzędny (1947), 2. stopień naukowy kandydata nauk (1951), 3. stopień naukowy doktora (od 1958 r.).

2.2.1. Stopień naukowy magistra

Stopień naukowy magistra lub równorzędny nadawano absolwentom szkół wyższych akademickich, od 1949 r. absolwentom tych szkół kończącym studia drugiego stopnia lub studia równorzędne²⁷. I choć studia dwustopniowe zachowano reformami lat kolejnych²⁸, ich ukończenie

²³ Dz.U. Nr 14, poz. 101.

²⁴ Dz.U. Nr 14, poz. 113.

²⁵ Data wejścia w życie dekretu z 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (art. 119 – z dniem ogłoszenia, tj. z dniem 30 X 1947 r.).

²⁶ Data uchylenia ustawy z 1982 r. o szkolnictwie wyższym (art. 209 pkt 1 Ustawy z dnia 12 IX 1990 r. o szkolnictwie wyższym – Dz.U. Nr 65, poz. 385).

²⁷ Zob. Uchwała nr 758 Prezydium Rządu z dnia 10 IX 1952 r. w sprawie wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania dyplomów o ukończeniu studiów drugiego stopnia lub równorzędnych oraz warunków i trybu ich nadawania w szkołach wyższych (M.P. Nr A-80, poz. 1295). Wykaz ten rozszerzono Uchwałą nr 700 Prezydium Rządu z dnia 3 IX 1955 r. zmieniającą uchwałę z dnia 10 IX 1952 r. (M.P. Nr 83, poz. 989). Szerzej na temat dwustopniowych studiów zob. K. Wojtczak, *Prawne determinanty...*, s. 72 i n.

²⁸ O najkrócej realizowanych dwuetapowych studiach kształcących prawników pisali m.in.: K. Kolańczyk, *Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego (1919–1950)*, „Ruch

(począwszy od 1951 r.) nie oznaczało uzyskania stopnia naukowego. Ukończenie studiów wyższych drugiego stopnia lub równorzędnych, dokumentowane uzyskaniem dyplomu i stopnia (1951), tytułu (1958), tytułu zawodowego (1982), w żadnym razie nie stanowiło przeszkody w ubieganiu się o stopień naukowy: wyższy (od 1947 r.), niższy (od 1951 r.).

2.2.2. Stopień naukowy kandydata nauk – warunki wszczęcia i zakończenia przewodu kandydackiego

Wprowadzenie z końcem roku 1951 stopnia naukowego kandydata nauk było rozwiązaniem nowym, zdecydowanie od polskich rozwiązań odbiegającym. I choć ten stopień naukowy, jako niższy, nie przetrwał długo, bo do czasu wprowadzenia w 1958 r. kolejnej reformy przynoszącej nowe w tym zakresie rozwiązania, był w znacznym stopniu ucieleśnieniem czasów ówczesnych, nacechowanych ideą mocarstwowości państwa radzieckiego, z którego czerpano wzorce. Stopień naukowy kandydata nauk od 1951 r. nadawały szkoły wyższe, instytuty naukowe oraz inne placówki naukowe objęte wykazem ustalonym przez Radę Ministrów w zakresie dwudziestu nauk, w nieznacznym stopniu w latach następnych rozszerzonym²⁹. Nie był to zakres wąski. W każdym

Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, z. 2, s. 27; J. Wasilkowski, *Reforma studiów prawniczych*, „Myśl Współczesna” 1949, nr 6–7, s. 314 i n.; D. Malec, *To już było: dwustopniowe studia prawnicze. Z dziejów kształcenia prawników w Polsce Ludowej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, pod red. W. Górskiego i in., Warszawa 2013, s. 836 i n.; K. Wojtczak, *O reformie studiów prawniczych i nauczaniu prawa w Polsce w latach 1918–1990*, „Studia Prawa Publicznego” 2015, nr 1(9), s. 49 i n.

²⁹ Zgodnie z § 1 ust. 3 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 24, poz. 164) stopień kandydata nauk mógł być nadawany w zakresie nauk: biologicznych, chemicznych, ekonomicznych, farmaceutycznych, filologicznych, filozoficznych, fizycznych, geograficznych, geologicznych, historycznych, matematycznych, medycznych, leśnych, pedagogicznych, prawnych, psychologicznych, rolnych, o sztuce, technicznych, weterynaryjnych. Od 1954 r. zakres ten rozszerzono o nauki: astronomiczne (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 III 1954 r. zmieniające rozporządzenie z dnia 28 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 13, poz. 47), a od 1957 r. o nauki socjologiczne (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 IV 1957 r. zmieniające rozporządzenie z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 26, poz. 116) oraz nauki o wychowaniu fizycznych (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 III 1958 r. zmieniające rozporządzenie z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 15, poz. 65).

razie zdecydowanie odbiegał od przyjętego podziału nauk na czyste i stosowane, w obrębie których mogły być w Polsce międzywojennej przygotowywane, w pomyślnie zakończonym przewodzie doktorskim, prace doktorskie prowadzące do uzyskania stopnia doktora jako wyższego stopnia naukowego.

Tylko szkoły wyższe (instytucje/placówki naukowe), w następstwie podania złożonego przez osobę ubiegającą się o stopień kandydata nauk, prawodawca legitymował do **wszczęcia przewodu kandydackiego**. Decyzję w tej sprawie podejmował po zasięgnięciu opinii rady wydziałowej (rady naukowej) rektor (kierownik instytutu naukowego lub innej placówki naukowej), wyznaczając równocześnie promotora. W razie odmowy wszczęcia przewodu kandydackiego adresatowi decyzji negatywnej służyło zażalenie do właściwego ministra, a w odniesieniu do placówek naukowych podlegających PAN – do jej Prezydium.

Stopień kandydata nauk mógł być przyznany osobie³⁰, która: „1) ukończyła studia wyższe drugiego stopnia lub równorzędne bądź posiada stopień magistra lub lekarza, albo ukończyła aspiranturę Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 2) zdała egzaminy kandydackie, 3) złożyła pracę [...]”³¹ i przeprowadziła, po przyjęciu pracy przez radę wydziałową (radę naukową), obronę tej pracy na publicznej rozprawie”³².

³⁰ Zgodnie z § 3 ust. 1 rozporządzenia z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych.

³¹ Ogólnie warunki te określał art. 42 ust. 2 ustawy z dnia 15 XII 1951 r. w jej pierwotnym brzmieniu, w myśl którego „[s]topień kandydata nauk nadaje się osobom, które odbyły studia wyższe drugiego stopnia lub równorzędne, jeżeli zdadzą przepisane egzaminy oraz przedłożą pracę naukową, która zostanie uznana za samodzielny wkład do rozwoju danej gałęzi wiedzy”. Późniejsze zmiany nieco zmodyfikowały treść tego przepisu. Słowa „lub równorzędne” zastąpiono słowami „inżyniera magistra” (co nie pozostawało bez znaczenia), a słowa „wkład do rozwoju danej gałęzi wiedzy” zastąpiono słowami „dorobek w danej gałęzi nauki” – art. 49 ust. 2 ustawy z dnia 15 XII 1951 r. (tekst jedn. Dz.U. 1956 Nr 45, poz. 205 ze zm.).

³² Niewiele ponad rok później (w czerwcu 1953 r.) doprecyzowano kryteria przyznawania stopnia kandydata nauk, uzasadniając to potrzebą rosnących wymagań „stawianych samodzielnym pracownikom nauki przez potrzeby gospodarki i kultury narodowej w zakresie wykonywanych przez nich badań naukowych i jakości kształconych przez nich kadr socjalistycznej inteligencji”. Wyzwaniom tym odpowiadać miały wymagania stawiane osobie ubiegającej się o stopień kandydata nauk, dotyczące wykazania się: „znajomością największych osiągnięć nauki polskiej, przodującej nauki radzieckiej i najważniejszych osiągnięć postępowej nauki w dziedzinie uprawianej gałęzi wiedzy, w dziedzinie nauk dla niej podstawowych, pokrewnych i pomocniczych oraz umiejętnością wiązania tych zdobyczy w swej pracy naukowej; [...] znajomością

Przepis ten, z pozoru jasny, w dzisiejszej ocenie budzi wątpliwości z powodu przewidywanych ówczasie wyłączeń od zasad ogólnych w nim przyjętych, zwłaszcza dotyczących ukończenia **studiów wyższych**, a nade wszystko szczególnego traktowania aspirantury uzyskanej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR. W kwestii pierwszej zarówno ustawa z grudnia 1951 r. (art. 50), jak i rozporządzenie Rady Ministrów z kwietnia 1952 r. (§ 3 ust. 2) przewidywały możliwość nadania stopnia naukowego kandydata nauk także osobie nielegitymującej się dyplomem ukończenia studiów wyższych, jeżeli osoba ta posiadała wybitne osiągnięcia w teorii lub praktyce służące rozwojowi nauki. Oceny tej w żadnym razie nie poprawiał wymóg przedłożenia zezwolenia Przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej³³. Z drugiej strony osoby, które warunek ukończenia studiów wyższych dopełniły, ale programem ich studiów nie objęto nauki dwóch języków obcych, w tym obowiązkowo języka rosyjskiego, zobowiązano do przedstawienia dowodu złożenia w jednej ze szkół wyższych

materiału faktycznego w swej dziedzinie nauki i w tej dziedzinie gospodarki i kultury narodowej, której służy uprawiana przez nią nauka; [...] opanowaniem i umiejętnością samodzielnego stosowania metody naukowej w swej pracy, samodzielnością myśli i krytycyzmem naukowym” (zaś praca kandydacka miała stanowić samodzielny dorobek w danej gałęzi nauki); „[...] umiejętnością wiązania teorii uprawianej gałęzi nauki z praktyką odpowiedniej dziedziny gospodarki i kultury narodowej; [...] znajomością zasad materializmu dialektycznego i historycznego i umiejętnością ich stosowania w [...] pracy naukowej”. Ponadto kandydata nauk i jego pracę naukową miały cechować: „twórczy stosunek do nauki, dążność do poszanowania praw rządzących rozwojem przyrody i społeczeństwa w celu zastosowania poznanych praw dla coraz pełniejszego zaspokajania materialnych i kulturalnych potrzeb całego społeczeństwa”, dalej przy przyznawaniu stopnia kandydata nauk nakazywano wzięcie pod rozwagę kwalifikacji moralnych i obywatelskich ubiegającego się o ten stopień (Obwieszczenie Przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 27 VI 1953 r. dotyczące ogłoszenia uchwały nr 1 Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 29 IV 1953 r. w sprawie zasad postępowania przy nadawaniu stopnia kandydata nauk – M.P. Nr 66, poz. 806).

³³ Por. § 3 ust. 2 w zw. z § 4 ust. 4 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych. Od treści art. 50 ustawy z 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki w brzmieniu pierwotnym, zakładającej, że Przewodniczącego CKK powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Prezesa Rady Ministrów, natomiast członków tej Komisji Prezes Rady Ministrów, odstąpiono w 1956 r., pozostawiając wyłącznie w gestii Prezesa Rady Ministrów obsadę członków CKK (jej przewodniczącego i członków) – w obu wypadkach spośród samodzielnych pracowników nauki (zob. art. 50 ust. 1 Ustawy z dnia 10 IX 1956 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki (Dz.U. Nr 41, poz. 185).

egzaminów z tych języków w zakresie ustalonym dla studiów drugiego stopnia³⁴. W kwestii drugiej – mocą powyższych regulacji – warunkowi przedstawienia dowodu ukończenia studiów wyższych alternatywnie przeciwstawiono, jako wymóg równoważny, dowód ukończenia aspirantury, i to tylko tej pomyślnie ukończonej w Instytucie Kształcenia Kadr Naukowych. W tej ostatniej kwestii jest to szczególnie niejasne, zważywszy, że zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z kwietnia 1952 r. stopnie naukowe kandydata nauk mogły nadawać jedynie te szkoły wyższe i instytuty naukowe (inne placówki naukowe), które objęto wykazem ustalonym przez Radę Ministrów. Ta zaś dopiero w lutym 1953 r.³⁵, uzupełniając załącznikiem nr 2 do swojej uchwały nr 1116 z dnia 28 XI 1952 r. wykaz szkół wyższych, **uznała Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR za uprawniony do nadawania w szkołach wyższych** stopnia kandydata nauk filozoficznych (z zakresu materializmu dialektycznego i historycznego; historii filozofii), nauk prawnych (z zakresu teorii państwa i prawa), nauk historycznych (z zakresu historii Polski; historii KPZR; historii powszechnej) oraz nauk ekonomicznych (z zakresu ekonomii politycznej; historii myśli ekonomicznej; ekonomiki przemysłu; ekonomiki rolnictwa). W tym kontekście może ponadto zastanawiać szczególne potraktowanie aspirantury Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych, notabene nienazwanej naukową i niezdefiniowanej prawem powszechnie obowiązującym w odróżnieniu od aspirantury naukowej określonej odrębnymi przepisami³⁶. Do nich (studiów aspiranckich) dostęp był możliwy wyłącznie po przedłożeniu dowodu ukończenia studiów wyższych. Ten niejasny

³⁴ Zarządzenie nr 37 Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 X 1952 r. w sprawie egzaminów z języków obcych dla osób ubiegających się o stopień kandydata nauk (niepublikowane w dzienniku promulgacyjnym); od maja 1957 r. wprowadzie zachowano obowiązek przedstawienia dowodu złożenia z pomyślnym wynikiem egzaminów z dwóch języków obcych objętych programem właściwego wydziału szkoły wyższej, lecz nie uznawano już za obowiązkowy egzaminu ze znajomości języka rosyjskiego (Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 24 V 1957 r. w sprawie egzaminów z języków obcych dla osób ubiegających się o stopień kandydata nauk – M.P. Nr 49, poz. 309).

³⁵ Zob. Uchwała nr 150 Rady Ministrów z dnia 25 II 1953 r. w sprawie uzupełnienia wykazu szkół wyższych uprawnionych do nadawania stopnia naukowego kandydata nauk (M.P. Nr 24, poz. 283).

³⁶ Chodzi tu o dwa rozporządzenia Rady Ministrów: pierwsze z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie organizacji aspirantury naukowej (Dz.U. Nr 24, poz. 163 ze zm.), drugie z dnia 16 VI 1954 r. w sprawie organizacji aspirantury naukowej dla pracujących zawodowo (Dz.U. Nr 32, poz. 129).

status aspirantury Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR mógł budzić wątpliwości także z innego powodu. Otóż mocą Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych do aspirantów naukowych nie znajdowały zastosowania postanowienia jego § 2, wymagające od osoby ubiegającej się o wszczęcie przewodu kandydackiego przedłożenia (wraz z podaniem) m.in. projektu tematu i planu pracy kandydackiej bądź gotowej pracy, a także spisu swoich dotychczasowych prac naukowych. O ile odstępstwo od tego obowiązku wobec osób ubiegających się o aspiranturę naukową, przy stosowaniu warunków określonych dla aspirantów naukowych rozporządzeniem Rady Ministrów z tej samej daty (26 IV 1952 r.), jak i odbywających asystenturę, nie budzą wątpliwości, o tyle w odniesieniu do aspirantury Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych ówczesne rozwiązania prawne były wyjątkowo nieczytelne i niespójne z ustawą z 1951 r. oraz z rozporządzeniem z 1952 r. w sprawie aspirantury naukowej.

Nieco odmienniej ocenie podlegają dwa kolejne warunki dotyczące obowiązku złożenia wymaganych **egzaminów kandydackich** oraz przebiegu **obrony pracy kandydackiej** na publicznej rozprawie i czynności ją poprzedzających. W kwestii pierwszej od osoby zainteresowanej wymagano złożenia przed komisją egzaminacyjną³⁷ trzech egzaminów kandydackich, z których pierwszy obejmował: materializm dialektyczny i historyczny³⁸ (wyraźnie podkreślając ideologiczny trzon kształcenia

³⁷ W szkole wyższej skład komisji egzaminacyjnej tworzyli: dziekan lub prodziekan jako przewodniczący oraz jeden lub dwóch profesorów bądź docentów z każdej dyscypliny odpowiadającej przedmiotowi egzaminu, zaś w instytucie naukowym (placówce naukowej) – kierownik oraz jeden lub dwóch samodzielnych pracowników nauki – specjalistów w zakresie dyscyplin, które były przedmiotem egzaminu kandydackiego (§ 8 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r.). Zob. także Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 15 II 1956 r. w sprawie komisji egzaminacyjnych z materializmu dialektycznego i historycznego dla osób ubiegających się o stopień kandydata nauk (M.P. Nr 26, poz. 364).

³⁸ W myśl § 6 Zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 V 1953 r. w sprawie wykazu dyscyplin podstawowych dla poszczególnych gałęzi nauki i egzaminów kandydackich składanych w szkołach wyższych podległych Ministrowi Szkolnictwa Wyższego (M.P. Nr A-55, poz. 698) egzamin z materializmu dialektycznego i historycznego składano przed osobnymi komisjami egzaminacyjnymi. Jeszcze w lipcu 1953 r. organizację i przeprowadzanie tego egzaminu powierzono wyłącznie Instytutowi Filozoficznemu Uniwersytetu Warszawskiego. Skład komisji egzaminacyjnych zatwierdzał, na wniosek Instytutu Filozoficznego przy Uniwersytecie Warszawskim, minister szkolnictwa wyższego (Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 VII 1953 r. w sprawie komisji egzaminacyjnych z materializmu dialektycznego i historycznego dla

ówczesnej kadry naukowej), drugi – dyscyplinę podstawową dla danej gałęzi nauki, określoną przez właściwego ministra³⁹ (co zdecydowanie ograniczało autonomię uczelni), a w odniesieniu do placówek naukowych podlegających Polskiej Akademii Nauk – przez jej Prezydium (co z kolei zdecydowanie umacniało pozycję Akademii), trzeci – dyscyplinę

osób ubiegających się o stopień kandydata nauk (M.P. Nr 72, poz. 872). Niespełna trzy lata później (w lutym 1956 r.), poza zachowaniem komisji egzaminacyjnych na Uniwersytecie Warszawskim, powołano kolejne komisje do przeprowadzania egzaminów z materializmu dialektycznego i historycznego dla osób ubiegających się o stopień kandydata nauk na Uniwersytetach: Jagiellońskim w Krakowie, Wrocławskim im. Bolesława Bieruta, Łódzkim, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Mikołaja Kopernika w Toruniu, oraz na Politechnikach: Gdańskiej i Śląskiej im. Wincentego Pstrowskiego w Gliwicach. Zarazem komisje egzaminacyjne tylko trzech uczelni uznano za właściwe do przeprowadzenia egzaminu osób ubiegających się o stopień kandydata nauk ze szkół wyższych znajdujących się poza siedzibą szkół uprawnionych do ich przeprowadzenia, tj. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – dla osób z Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – dla osób z Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie oraz Politechniki Śląskiej im. Wincentego Pstrowskiego w Gliwicach – dla osób z Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Stalinogrodzie (ówczesna nazwa Katowic) oraz Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Częstochowie. Skład komisji egzaminacyjnych tworzyli: przewodniczący oraz egzaminatorzy powoływani przez ministra szkolnictwa wyższego oraz samodzielni pracownicy nauki delegowani przez rektora danej szkoły wyższej (Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 15 II 1956 r. sprawie komisji egzaminacyjnych z materializmu dialektycznego i historycznego dla osób ubiegających się o stopień kandydata nauk – M.P. Nr 26, poz. 364).

³⁹ Szerzej o wiedzy wymaganej każdym z trzech egzaminów kandydackich zob. w Zarządzeniu Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 V 1953 r. w sprawie wykazu dyscyplin podstawowych dla poszczególnych gałęzi nauki i egzaminów kandydackich składanych w szkołach wyższych podległych Ministrowi Szkolnictwa Wyższego. Zgodnie ze zmienioną w 1956 r. treścią tego zarządzenia wykaz dyscyplin podstawowych rozszerzono o „nauki ekonomiczne”, a w ich obrębie o dyscyplinę podstawową „ekonomia polityczna”. Cztery lata później (w maju 1957 r.) zarządzenie z dnia 28 V 1953 r. uchylono. Odtąd egzamin kandydacki obejmował: znajomość dyscypliny naukowej odpowiadającej tematowi pracy kandydackiej i wybranych działów innych związanych z nią dyscyplin oraz, w razie ubiegania się o stopień kandydata nauk: astronomicznych, biologicznych, chemicznych, ekonomicznych w zakresie ekonomii politycznej, historii myśli ekonomicznej, filologicznych, fizycznych, geograficznych, geologicznych, historycznych, matematycznych, pedagogicznych, prawnych, psychologicznych – również znajomość jednej z dyscyplin wchodzących w zakres nauk filozoficznych bądź socjologicznych lub encyklopedyczną znajomość głównych problemów i kierunków filozoficznych albo socjologicznych. Zakres egzaminu kandydackiego ustalała rada wydziału (rada naukowa) na wniosek promotora uzgodnionego z egzaminatorami przedmiotów wchodzących w skład egzaminu kandydackiego (§ 1 Zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 24 V 1957 r. w sprawie ustalenia przedmiotów wchodzących w skład egzaminu kandydackiego – M.P. Nr 49, poz. 310).

specjalną, odpowiadającą tematowi pracy kandydackiej. Egzaminy składano oddzielnie w kolejności powyżej podanej. W egzaminach mogli, poza składem komisji egzaminacyjnych, uczestniczyć także, z prawem zadawania pytań, profesorowie danego wydziału bądź członkowie rady naukowej, przy czym o wynikach egzaminów rozstrzygali członkowie komisji egzaminacyjnych (zwykłą większością głosów). O dopuszczeniu do powtórnego składania niedostatecznie ocenionego egzaminu kandydackiego i wyznaczeniu terminu egzaminu powtórnego decydowało Prezydium Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej⁴⁰.

Wyłącznie po złożeniu z wynikiem pozytywnym egzaminów kandydackich osoba ubiegająca się o stopień kandydata nauk mogła **przedłożyć promotorowi pracę kandydacką** (w pięciu egzemplarzach). Za taką pracę mogła być uznana praca stanowiąca samodzielny dorobek w danej gałęzi wiedzy, ujawniająca ogólną wiedzę teoretyczną autora w danej dyscyplinie, szczególną znajomość zagadnień objętych pracą i jego uzdolnienia do prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Przyjęcie pracy kandydackiej wiązało się z obowiązkiem jej ogłoszenia drukiem. Od tego wymogu mógł jednak rektor szkoły wyższej (kierownik instytutu naukowego lub innej placówki naukowej) odstąpić na wniosek rady wydziałowej (rady zakładowej instytutu lub placówki).

Promotor, przyjmując pracę kandydacką, był obowiązany przedłożyć ją radzie wydziałowej (radzie naukowej) wraz z wnioskiem o wyznaczenie co najmniej dwóch referentów pracy (rozwiązanie utrzymane za wzorem rozwiązań Polski międzywojennej dla doktoratów) spośród samodzielnych pracowników nauki⁴¹.

Referentów zobowiązano do przedstawienia radzie wydziałowej (radzie naukowej), w terminie przez nią wyznaczonym, pisemnych opinii o pracy, zawierających analizę i krytykę pracy oraz ocenę, czy

⁴⁰ W razie niepomyślnego wyniku egzaminu osoba zainteresowana mogła złożyć w szkole wyższej podanie o zezwolenie na powtórne składanie egzaminów ocenionych niedostatecznie. Na szkole wyższej spoczywał obowiązek przesłania przyjętego podania wraz z protokołami egzaminów kandydackich i aktami przewodu kandydackiego Prezydium Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej (§ 11 zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 V 1953 r.).

⁴¹ O wyznaczeniu referentów rada wydziału miała zawiadomić Centralną Komisję Kwalifikacyjną, która wyznaczała dalszego referenta spośród samodzielnych pracowników nauki – w zasadzie spośród pracowników innej szkoły wyższej, instytutu naukowego lub placówki naukowej. Wyznaczonemu przez CKK referentowi służyły takie same prawa i obowiązki jak referentowi wyznaczonemu przez radę wydziałową (§ 3 ust. 2 uchwały nr 1116 Rady Ministrów z dnia 28 XI 1952 r. oraz § 3 uchwały nr 997 Rady Ministrów z dnia 23 XII 1953 r.).

praca odpowiada stawianym wymaganiom. Opinie niezawierające analizy, krytyki i oceny pracy mogły być referentom zwracane w celu ponownego opracowania lub uzupełnienia, to zaś ówczas (po raz pierwszy prawem przyjęte rozwiązanie) mogło wzbudzać wątpliwości co do zasadności i trafności krytyki oraz oceny badanego zagadnienia (tj. co do wyboru między poprawnością polityczną a oceną i krytyką merytoryczną danej pracy)⁴².

Stosownie do oceny referentów rada wydziałowa (rada zakładowa instytutu) podejmowała decyzję o **przyjęciu lub odrzuceniu pracy kandydackiej** zwykłą większością głosów, zarazem osobę zainteresowaną powiadamiała o terminie publicznej rozprawy kandydackiej (w sytuacji pierwszej) bądź o przyczynach odrzucenia pracy kandydackiej (w sytuacji drugiej)⁴³. Radę wydziałową (naukową) jednocześnie zobowiązano do ogłoszenia w prasie miejscowej, co najmniej na dziesięć dni przed rozprawą (co jest standardem także dla współcześnie przyjętych rozwiązań, z tą tylko różnicą, że inny jest krąg podmiotów wymagających powiadomienia), o publicznej rozprawie kandydackiej⁴⁴, ze wskazaniem miejsca i daty rozprawy, nazwiska autora pracy, tematu pracy, nazwiska referentów oraz miejsca, w którym można zaznajomić się z pracą.

W kwestii drugiej, dotyczącej **obrony pracy kandydackiej** na publicznej rozprawie, rozporządzenie z kwietnia 1952 r. określiło etapy przebiegu rozprawy, w nieznacznym tylko stopniu różniące się od

⁴² Odpis opinii referentów należało co najmniej na trzydzieści dni przed terminem rozprawy kandydackiej wydać zainteresowanemu, co należy odnotować pozytywnie, a odpis pracy wraz z opiniami recenzentów – złożyć w bibliotece głównej szkoły wyższej (w bibliotece instytutu naukowego lub innej placówki naukowej).

⁴³ W przypadku podjęcia przez radę wydziałową (radę naukową) decyzji o odrzuceniu pracy kandydackiej osobie zainteresowanej służyło odwołanie do Prezydium Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, składane za pośrednictwem rektora szkoły wyższej (kierownika instytutu naukowego lub innej placówki naukowej) w terminie trzydziestu dni od dnia jej otrzymania. Prezydium Centralnej Komisji mogło uchylić decyzję o odrzuceniu pracy kandydackiej, wyznaczając jednocześnie inną radę wydziałową (radę naukową) dla rozpatrzenia pracy i ewentualnego przeprowadzenia dalszego toku przewodu kandydackiego.

⁴⁴ Zgodnie z uchwałą nr 1116 Rady Ministrów z dnia 28 XI 1952 r. o wyznaczeniu publicznej rozprawy kandydackiej rada wydziałowa była ponadto obowiązana niezwłocznie zawiadomić CKK. Pozwalało to tej komisji delegować na publiczną rozprawę swojego przedstawiciela (samodzielnego pracownika nauki), i to bez względu na to, czy wyznaczyła swojego referenta czy nie. Przedstawiciel CKK mógł uczestniczyć w naradzie, lecz nie w głosowaniu. Tej samej treści postanowienie uchwała nr 997 Rady Ministrów z dnia 23 XII 1953 r. adresowała do rad naukowych instytutów.

współcześnie (od 2011 r.) wymaganych dla przyjęcia publicznej obrony doktorskiej⁴⁵ (prawem zdefiniowanych wąsko).

Rada wydziałowa (rada naukowa) mogła podjąć **uchwałę o nadaniu lub odmowie nadania stopnia kandydata nauk** (zwykłą większością głosów, przy kworum 2/3 członków rady). Od decyzji rady (wydziałowej, naukowej) w terminie trzydziestu dni od dnia jej ogłoszenia osoba zainteresowana mogła, zgodnie z § 16 ust. 5, odwołać się za pośrednictwem rektora szkoły wyższej (kierownika instytutu naukowego lub innej placówki naukowej) do Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Dopiero po upływie tego terminu rada wydziału mogła przekazać akta przewodu kandydackiego CKK wraz z decyzją o nadaniu stopnia kandydata nauk bądź złożeniu odwołania. Centralna Komisja Kwalifikacyjna mogła decyzję rady (wydziału, naukowej) o nadaniu stopnia kandydata nauk zatwierdzić bądź odmówić jej zatwierdzenia. W sytuacji pierwszej CKK zwracała radzie wydziałowej (naukowej) akta w celu wydania dyplomu. W sytuacji drugiej decyzję rady (wydziałowej, naukowej) uchylała, przy czym mogła wskazać radę innego wydziału (instytutu) dla ponownego przeprowadzenia przewodu kandydackiego, jednocześnie określając stadium, od którego przewód ten powinien być ponownie przeprowadzony. Podobnie CKK mogła postąpić w sytuacji uwzględnienia słuszności odwołania od decyzji rady wydziałowej (naukowej). Mogła wskazać inną radę (wydziałową, naukową) w celu rozpatrzenia nadania stopnia naukowego i ewentualnie ponownego przeprowadzenia lub uzupełnienia przewodu kandydackiego. W każdej z powyższych sytuacji prawnych decyzje CKK były ostateczne.

Do osiągnięcia stopnia naukowego kandydata nauk, przy dochowaniu (z pewnymi wyjątkami) powyższych zasad postępowania, **wiodły**

⁴⁵ Zgodnie z § 15 rozporządzenia z kwietnia 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych przebieg publicznej rozprawy kandydackiej był następujący: (1) przewodniczący zaznajamiał zebranych z tematem pracy i podawał w sposób zwięzły przebieg dotychczasowej działalności naukowej i naukowo-dydaktycznej autora; (2) autor przedstawiał podstawowe tezy i wnioski swojej pracy, po której (3) referenci przeprowadzali szczegółową ocenę pracy, a (4) osoby obecne na rozprawie mogły zadawać pytania, na które autor udzielał odpowiedzi, po czym (5) przeprowadzano dyskusję (promotor nie mógł zabierać głosu w dyskusji), by (6) na końcu dyskusji autor ustosunkował się do oceny głosów w dyskusji. Po zamknięciu dyskusji, inaczej niż współcześnie, rada wydziałowa (rada naukowa) udawała się na naradę, by niezwłocznie zdecydować w drodze tajnego głosowania, zwykłą większością głosów, przy obecności co najmniej 2/3 członków rady, o nadaniu lub odmowie nadania stopnia kandydata nauk. W razie równości głosów rozstrzygał głos przewodniczącego. Z przebiegu rozprawy i wyników głosowania sporządzano protokół, który podpisywali wszyscy głosujący.

różne drogi. Pierwsza z nich była wyznaczona przez **ustawę**, w tym również przez **przepisy przejściowe**, druga wynikała z postanowień rozporządzeń wydanych na jej podstawie w zakresie **aspirantury** naukowej, w tym aspirantury dla pracujących zawodowo – począwszy od połowy 1954 r.⁴⁶

W sytuacji pierwszej o stopień kandydata nauk mogła ubiegać się osoba, która nie odbywając asystentury bądź nie kończąc aspirantury naukowej, złożyła w szkole wyższej (w instytucie naukowym lub w innej placówce naukowej) podanie o wszczęcie przewodu kandydackiego wraz z wymaganymi załącznikami⁴⁷, a także osoba, której pracę doktorską, mocą przepisów przejściowych⁴⁸, rada wydziałowa przyjęła przed dniem 15 grudnia 1951 r.⁴⁹ i na jej wniosek ją zakwalifikowała jako odpowiadającą wymaganiom pracy kandydackiej⁵⁰. W obu przypadkach

⁴⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 VI 1954 r. w sprawie organizacji aspirantury naukowej dla pracujących zawodowo.

⁴⁷ Do podania należało dołączyć: życiorys, dowód ukończenia studiów wyższych drugiego stopnia lub równorzędnych bądź posiadania stopnia magistra lub lekarza, projekt tematu i planu pracy kandydackiej bądź gotową pracę oraz spis prac naukowych (§ 4 ust. 2 rozporządzenia z 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych).

⁴⁸ Por. § 27 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych.

⁴⁹ Wyjątek od tej zasady wprowadzał ust. 1 § 27 rozporządzenia Rady Ministrów z 1952 r. w sprawie warunków i trybu nadawania stopni naukowych. Przewidywał bowiem możliwość otrzymania stopnia naukowego doktora na podstawie dotychczasowych przepisów, przy dochowaniu przyjętych nim warunków: przyjęcie przez radę wydziałową pracy doktorskiej przed dniem 15 XII 1951 r.; dopełnienie w terminie dwumiesięcznym, licząc od dnia wejścia w życie rozporządzenia z kwietnia 1952 r. (tj. do 17 V 1952 r.) warunków stawianych przewodom doktorskim mocą dotychczasowych przepisów, tj. Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 11 XI 1924 r. w sprawie uzyskiwania stopnia doktora na wszystkich wydziałach szkół akademickich (Dz.Urz. MWRiOP Nr 20, poz. 207 ze zm.).

⁵⁰ Wniosków o wszczęcie przewodu kandydackiego po wejściu w życie ustawy z dnia 15 XII 1951 r. złożono nadspodziewanie dużo. Nie bez powodu, w celu „zabezpieczenia należytego rozwoju kadr naukowych, a w szczególności młodej kadry naukowej Prezydium Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej [...]” ustaliło „wytyczne dotyczące zasad kolejności przeprowadzania przewodów kandydackich”. Przyjęto nimi założenie dochowania przez rady wydziałowe w szkołach wyższych (radach naukowych w instytutach naukowych) do ostatniego dnia grudnia 1954 r. kolejności przeprowadzania przewodów kandydackich, rezerwując pierwszeństwo dla: (1) osób, co do których na podstawie pisemnej opinii promotora oraz dwóch samodzielnych pracowników nauki z danej dyscypliny lub dyscyplin pokrewnych stwierdzono, że ich praca naukowa odznacza się wysokim poziomem naukowym, stanowi twórczy wkład do nauki i posiada szczególne znaczenie dla rozwoju gospodarki i kultury narodowej; (2) osób będących

przyznanie stopnia kandydata nauk wymagało przeprowadzenia przewodu kandydackiego, zgodnie z przyjętymi dla niego zasadami (obowiązkiem złożenia egzaminów kandydackich i dochowania przebiegu postępowania o nadanie stopnia naukowego kandydata nauk).

Odmiennej ocenie podlegają natomiast dwie inne formuły prowadzące do nabycia stopnia naukowego kandydata nauk, a mianowicie droga asystentury bądź aspirantury. O ile z **asystentury** mogli skorzystać starsi asystenci i asystenci zatrudnieni w szkole wyższej jako pomocnicy pracownicy nauki⁵¹, z prawem przedłożenia podania o wszczęcie przewodu kandydackiego, o tyle drogę **aspirantury** zarezerwowano dla dwóch kategorii osób oraz osób z grupy trzeciej kończących aspiranturę Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR. Dla pierwszej z nich aspirantura była formą kształcenia naukowego i naukowo-pedagogicznego, z wykluczeniem łączenia jej odbywania z wykonywaniem pracy zawodowej⁵². Dla osób z drugiej grupy, pracującej zawodowo

samodzielnymi pracownikami nauki, aspirantami, pomocniczymi pracownikami nauki; (3) innych osób pełniących funkcje dydaktyczne i naukowe w szkołach wyższych (instytutach naukowych); a w dalszej kolejności dla: (4) inżynierów zatrudnionych w zakładach produkcyjnych, biurach konstrukcyjnych i projektowych, (5) pracowników instytucji centralnych zatrudnionych w działach pracy wymagających samodzielnego stosowania metod naukowych w pracy zawodowej oraz (6) osób posiadających poważne doświadczenie i osiągnięcia w pracy zawodowej związanej z dyscypliną będącą przedmiotem pracy kandydackiej, a także (7) innych osób. W razie zajęcia równorzędnych miejsc w kolejności przez więcej niż jedną osobę spośród osób dopuszczonych do przewodu kandydackiego, o pierwszeństwie w dostępie doń decydowały potrzeby kadrowe w danych dyscyplinach, a następnie data złożenia pracy kandydackiej. Zob. Obwieszczenie Przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 27 VI 1953 r. dotyczące ogłoszenia wytycznych Prezydium Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 2 VI 1953 r. w sprawie zasad kolejności przeprowadzania przewodów kandydackich (M.P. Nr 66, poz. 807).

⁵¹ W myśl art. 54 ust. 3 ustawy z 1951 r. pomocniczym pracownikiem nauki był pracownik nauki, który ukończył studia oraz wykazał się zdolnością do badań naukowych i uzyskał tytuł adiunkta, starszego asystenta lub asystenta (tekst jedn. Dz.U. 1956 Nr 45, poz. 205). W sprawie weryfikacji pomocniczych pracowników nauki w tym okresie zob. Zarządzenie nr 106 Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 IV 1952 r. w sprawie organizacji oraz zakresu i trybu działania komisji kwalifikacyjnych dla pomocniczych pracowników nauki (M.P. Nr A-44, poz. 624) oraz Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 VIII 1954 r. w sprawie powierzania osobom niebędącym pracownikami nauki funkcji dydaktycznych i naukowych w szkołach wyższych i w Polskiej Akademii Nauk (Dz.U. Nr 42, poz. 189).

⁵² Równocześnie dopuszczenie do odbywania aspirantury wiązano z obowiązkiem każdego urzędu lub innego zakładu pracy rozwiązania stosunku służbowego lub stosunku pracy z osobami do niej dopuszczonymi z dniem określonym w decyzji dla

poza szkołami wyższymi lub instytutami (placówkami) naukowymi uprawnionymi do prowadzenia aspirantury, organizowanej przez PAN oraz ministerstwa w podległych sobie szkołach wyższych, instytutach naukowych, aspirantura stanowiła formę naukowego doskonalenia zawodowego w podstawowych dziedzinach gospodarki i kultury narodowej. O jakich zaś efektach miało zaświadczać ukończenie aspirantury Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych przy KC PZPR, można jedynie, wobec braku regulacji, domniemywać. Z przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 1952 r. wynika tylko to, że była to jedna z przesłanek stanowiąca samodzielną podstawę do nadania stopnia naukowego kandydata nauk.

3. Stopień naukowy doktora

3.1. Warunki wszczęcia i zakończenia przewodu doktorskiego w prawie o szkołach wyższych

W okresie odwilży politycznej od 1958 r. od stopnia naukowego kandydata nauk odstąpiono. W jego miejsce wprowadzono **stopień naukowy doktora** jako niższy stopień naukowy. Tym samym w rozwiązaniach ustawowych 1958 r. nie nawiązano ani do wzorów Polski międzywojennej, ani okresu pierwszych lat Polski Ludowej (w obu okresach objętych analizą stopień doktora był równoznaczny z uzyskaniem wyższego stopnia naukowego). Wartością tej zmiany niewątpliwie było ukształtowanie nowego porządku prawnego w zakresie nadawania niższego stopnia naukowego – doktora, a zarazem zapoczątkowanie tradycji w tej mierze przetrwałej po lata współczesne.

Z początkiem listopada 1958 r. **zakresu podmiotowego instytucji uprawnionych do nadawania stopni naukowych** nie zmieniono zbyt wiele. Uprawnienia tego dotyczące nadal przysługiwały państwowym szkołom wyższym i placówkom naukowym Polskiej Akademii Nauk, ale także instytutom naukowym i naukowo-badawczym istniejącym poza szkołami wyższymi⁵³. Od połowy 1959 r. wyraźnie jednak stawiano

rozpoczęcia aspirantury. Decyzja ta miała być doręczona pracodawcy przynajmniej na trzydzieści dni przed terminem określonym w decyzji dla rozpoczęcia aspirantury (§ 4 ust. 4 rozporządzenia w sprawie organizacji aspirantury).

⁵³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 VII 1967 r. w sprawie warunków zatrudnienia pracowników naukowo-badawczych w instytutach naukowo-badawczych (Dz.U. Nr 32, poz. 157 ze zm.).

przed nimi warunki nowo sformułowane⁵⁴. Wydziały szkół wyższych mogły nadawać stopień naukowy doktora z zakresu gałęzi nauki lub dyscypliny naukowej wchodzącej w skład głównych kierunków naukowych danego wydziału; placówki PAN i instytuty – z zakresu gałęzi nauki lub dyscypliny naukowej stanowiącej główny kierunek prac badawczych danej placówki lub instytutu. Uprawnienia tych pierwszych (placówek PAN) w zakresie nadawania stopnia doktora ograniczono do pracowników działalności podstawowej zatrudnionych w PAN lub w jej placówkach oraz do aspirantów i stypendystów naukowych PAN, zaś tych drugich (instytutów) – do pracowników działalności podstawowej zatrudnionych w danym instytucie i aspirantów oraz stypendystów naukowych instytutu. Ostatecznie o tym, które z powyższych instytucji mogły nadawać stopień naukowy doktora, przesądzało objęcie ich wykazem ministra szkolnictwa wyższego. Na mocy art. 4 ust. 3 oraz art. 154 pkt 1 ustawy z 1958 r. wykazem tym mogły być objęte tylko te wydziały szkół wyższych oraz placówki Akademii i instytuty, które spełniały także warunki minimalnego progu zatrudnienia⁵⁵.

Proponowane zmiany dla szkół wyższych, PAN i instytutów naukowych w zakresie nadawania stopni naukowych miały znaczenie podstawowe. Wydziały szkół wyższych, placówki PAN i instytuty

⁵⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 VI 1959 r. w sprawie warunków uprawniających szkoły wyższe, placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk i instytuty istniejące poza szkołami wyższymi do nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 35, poz. 218).

⁵⁵ Na podstawie art. 4 ust. 3 oraz art. 154 ust. 1 ustawy z listopada 1958 r. o szkołach wyższych i zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 12 VI 1959 r. w sprawie warunków uprawniających szkoły wyższe, placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk i instytuty istniejące poza szkołami wyższymi do nadawania stopni naukowych, wykazem tym mogły być objęte tylko: (1) te wydziały szkół wyższych, które zatrudniały w pełnym wymiarze zajęć co najmniej ośmiu samodzielnych pracowników nauki, z których przynajmniej jeden reprezentował dyscyplinę naukową lub gałąź nauki odpowiadającą tematowi rozprawy doktorskiej, i w których co najmniej połowa katedr wchodzących w skład wydziału była obsadzona przez samodzielnych pracowników nauki, bądź w skład wydziału wchodziło co najmniej czterech samodzielnych pracowników nauki z tytułem profesora zwyczajnego lub nadzwyczajnego; (2) placówki Akademii Nauk i instytuty – zatrudniające w pełnym wymiarze zajęć co najmniej ośmiu samodzielnych pracowników nauki, w tej liczbie przynajmniej czterech z tytułem profesora zwyczajnego lub nadzwyczajnego, a spośród nich co najmniej jednego profesora reprezentującego dyscyplinę naukową lub gałąź nauki odpowiadającą tematowi rozprawy doktorskiej, oraz posiadały radę naukową, w której zasiadało co najmniej dziesięciu samodzielnych pracowników nauki, w tej liczbie przynajmniej pięciu z tytułem profesora zwyczajnego lub nadzwyczajnego. Od tej ogólnej zasady prawodawca przewidywał odstępstwa wobec samodzielnych pracowników nauki zatrudnionych w wymiarze połowy etatu.

naukowe, które warunków określonych przepisami rozporządzenia z dnia 12 czerwca 1959 r. nie spełniały, prawo do nadawania stopni naukowych traciły. Zachodziła zatem potrzeba unormowania (przejściowo) kwestii dotyczących: przewodów kandydackich wszczętych przed dniem wejścia w życie ustawy z 1958 r., a niezakończonych przed tą datą (tj. 20 listopada 1958 r.), na wydziałach niespełniających warunków wymaganych rozporządzeniem z 1959 r., oraz przewodów doktorskich nadanych uchwałą rady wydziału po dniu wejścia w życie ustawy z 1958 r., a przed dniem ustalenia, zgodnie z rozporządzeniem z 1959 r., wykazu wydziałów uprawnionych do nadawania stopnia naukowego doktora. W sytuacji pierwszej przewody kandydackie mogły być prowadzone nadal, ale już jako przewody doktorskie, pod kierunkiem tych samych promotorów, z tym że czynności przewidziane przewodem doktorskim (przeprowadzenie publicznej dyskusji nad rozprawą doktorską, powzięcie przez radę wydziału uchwały w sprawie przyjęcia rozprawy doktorskiej, złożenia egzaminów doktorskich i powzięcie przez radę wydziału uchwały o nadaniu stopnia doktora) mogły być dokonane wyłącznie na wydziale uprawnionym do nadawania stopnia naukowego doktora. W sytuacji drugiej uchwały o nadaniu stopnia doktora powzięte przez rady wydziałów po wejściu w życie ustawy, a przed dniem ustalenia wykazu wydziałów uprawnionych do nadawania stopni naukowych, wymagały ich zatwierdzenia przez CKK, jeżeli wydział nie uzyskał prawa do nadawania stopnia doktora (§ 9). Wydane pięć dni później rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1959 r.⁵⁶ rozszerzyło prawa osób mających wszczęty przewód kandydacki przed dniem wejścia w życie ustawy z 1958 r. o uznanie za złożone przez nie egzaminy doktorskie, pod warunkiem zakończenia przewodu doktorskiego w terminie do dnia 31 grudnia 1960 r., natomiast osoby, które mocą rozporządzenia z kwietnia 1952 r. w sprawie trybu i warunków nadawania stopni naukowych uzyskały zwolnienie od złożenia egzaminów kandydackich, zwolniono także od składania egzaminów doktorskich w zakresie, w jakim uzyskały zwolnienie, pod warunkiem zakończenia przewodu doktorskiego w terminie do dnia 31 grudnia 1959 r.

Innej ocenie podlegały natomiast sprawy osób: (1) które przed dniem wejścia w życie ustawy z 1958 r. posiadały stopień kandydata nauk;

⁵⁶ Zob. § 17 i 18 Rozporządzenia Ministrów Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia, Oświaty, Spraw Zagranicznych oraz Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej z dnia 17 VI 1959 r. w sprawie przeprowadzania przewodów doktorskich w szkołach wyższych (Dz.U. Nr 41, poz. 255).

(2) wobec których nie zakończono wszczętego postępowania w sprawie zatwierdzenia stopnia kandydata nauk przez CKK dla Pracowników Nauki przed dniem wejścia w życie ustawy z 1958 r.; (3) którym przed tym terminem wszczęto w szkole wyższej przewód kandydacki; (4) które w dniu wejścia w życie ustawy były aspirantami naukowymi. Dla każdej z tych sytuacji ustawodawca wskazał proste rozwiązanie. (1) Osoby posiadające stopień kandydata nauk z mocy prawa uzyskiwały stopień naukowy doktora, zarazem dający im prawo do ubiegania się, w trybie przewidzianym ustawą z 1958 r., o stopień naukowy docenta; (2) sprawy skierowane do CKK komisja ta rozpatrywała na podstawie przepisów dotychczasowych; (3) wszczęty przewód kandydacki uznano za wszczęty przewód doktorski; (4) aspirantom z niedokończoną aspiranturą naukową pozostawiono prawo jej dokończenia na podstawie dotychczasowych przepisów o aspiranturze, wszakże z zastrzeżeniem, że ma ona na celu uzyskanie stopnia naukowego doktora (art. 144 ust. 2, 4, 5 i 6 ustawy).

W sytuacjach niewymagających stosowania przepisów przejściowych **do przewodu doktorskiego mogła być dopuszczona osoba**, która posiadając tytuł magistra, magistra-inżyniera lub lekarza, zajmowała się pracą naukową co najmniej przez okres dwóch lat, z możliwością jego skrócenia przez radę wydziału (radę naukową), nie więcej jednak niż do jednego roku⁵⁷, i złożyła podanie o wszczęcie przewodu doktorskiego wraz z wymaganymi załącznikami⁵⁸. Przy czym nie miało tu znaczenia to, czy pracę naukową prowadzono w ramach studiów doktoranckich czy poza nimi⁵⁹, w tym także poza szkołą wyższą (art. 78 ust. 3 ustawy). W każdej z tych sytuacji **przewód doktorski obejmował**:

⁵⁷ Jeżeli kandydat warunek ten spełniał, rada wydziału zatwierdzała (w drodze uchwały) temat rozprawy doktorskiej oraz wyznaczała promotora (§ 7 ust. 1 rozporządzenia z dnia 17 VI 1959 r.).

⁵⁸ Do podania składanego dziekanowi wydziału (w przypadku osób będących pracownikami wydziału – za pośrednictwem kierownika katedry, zaś w przypadku pracowników nauki innych wydziałów lub placówek naukowych – za pośrednictwem, odpowiednio, dziekana wydziału bądź kierownika placówki naukowej) należało dołączyć: życiorys, dyplom stwierdzający posiadanie tytułu magistra, magistra-inżyniera lub lekarza; projekt tematu rozprawy doktorskiej; informację o przebiegu dotychczasowej pracy, dołączając ewentualnie wykaz posiadanych publikacji lub innych prac naukowych oraz w miarę możliwości egzemplarze tych publikacji lub prac.

⁵⁹ O tym, czy pracę naukową prowadzoną poza studiami doktoranckimi można było uznać za odpowiadającą warunkom stawianym pracom doktorskim, rozstrzygała rada naukowa PAN oraz instytutów (§ 2 ust. 3 Rozporządzenia z dnia 28 VII 1959 r. w sprawie

1. Zatwierdzenie tematu rozprawy doktorskiej⁶⁰ i wyznaczenie przez radę wydziału (radę naukową) promotora⁶¹.

2. Opracowanie rozprawy doktorskiej w języku polskim⁶², stanowiącej samodzielny dorobek naukowy oraz dowodzącej ogólnej wiedzy teoretycznej w danej dyscyplinie naukowej, jak również umiejętności samodzielnego prowadzenia prac naukowych w dziedzinie nauki odpowiadającej tematowi rozprawy, i złożenie jej w dziesięciu egzemplarzach wydanych drukiem lub w maszynopisie⁶³.

3. Przeprowadzenie publicznej dyskusji nad rozprawą. Tu prawodawca przyjął nieco odmienne rozwiązania dla szkół wyższych i placówek PAN oraz instytutów istniejących poza szkołami wyższymi. W szkołach wyższych rada wydziału dla dokonania oceny rozprawy doktorskiej powoływała komisję złożoną z: dziekana lub prodziekana wydziału – jako przewodniczącego oraz promotora i dwóch recenzentów, przy czym jednym z nich miał być samodzielny pracownik nauki. Po dokonaniu oceny złożonej pracy doktorskiej zakończonej (najpóźniej w terminie trzymiesięcznym) wnioskiem w sprawie dopuszczenia kandydata do publicznej dyskusji nad rozprawą komisja przedstawiała wyniki swojej pracy radzie wydziału. Ta zaś po zapoznaniu się z oceną i wnioskiem komisji decydowała o skierowaniu rozprawy pod publiczną dyskusję, zarazem wyznaczając jej termin tak, by nie uchybiał on co najmniej dziesięciu dniom wymaganym dla ogłoszenia w prasie miejscowej wiadomości o miejscu i dacie publicznej dyskusji (także o tytule rozprawy doktorskiej i nazwisku jej autora oraz miejscu zapoznania się z pracą doktorską). W czasie publicznej dyskusji nad rozprawą doktorską,

trybu nadawania stopni naukowych w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi).

⁶⁰ Od uchwały odmawiającej zatwierdzenia tematu pracy doktorskiej służyło odwołanie do ministra, który decydował po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego.

⁶¹ Promotorem mógł być samodzielny pracownik nauki (również spoza wydziału lub szkoły wyższej albo innej placówki naukowej). Por. § 7 ust. 1 Rozporządzenia z dnia 17 VI 1959 r. oraz § 4 ust. 3 rozporządzenia z dnia 28 VII 1959 r.

⁶² Jedynie w uzasadnionych przypadkach, za zezwoleniem rady wydziału, rozprawa doktorska mogła być napisana w języku obcym. W tym przypadku należało jednak dołączyć obszerne streszczenie rozprawy w języku polskim.

⁶³ Por. § 8 ust. 1 rozporządzenia z dnia 17 VI 1959 r. w sprawie przeprowadzenia przewodów doktorskich w szkołach wyższych oraz § 6 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 VII 1959 r. w sprawie trybu nadawania stopni naukowych w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi.

przeprowadzanej na posiedzeniu rady wydziału, autor przedstawiał podstawowe tezy i wnioski zawarte w rozprawie, po czym w toku dyskusji ustosunkowywał się do zgłoszonych uwag.

W placówkach PAN oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi rada naukowa wyznaczała co najmniej dwóch recenzentów spośród samodzielnych pracowników nauki, z których przynajmniej jeden posiadał tytuł profesora reprezentujący dyscyplinę naukową lub gałąź nauki odpowiadającą tematowi rozprawy doktorskiej, z jednoczesnym zastrzeżeniem, że jednym z recenzentów nie mógł być pracownik danej placówki PAN lub instytutu. Po zapoznaniu się z recenzjami i opinią promotora rada naukowa podejmowała uchwałę o wstępnym przyjęciu rozprawy doktorskiej. Do niej też należało ogłoszenie w prasie miejscowej, na co najmniej dziesięć dni przed dyskusją, o miejscu i dacie rozprawy oraz miejscu zapoznania się z pracą, nazwiska autora rozprawy doktorskiej i jej tytułu, ale także, od czego odstąpiono w przypadku szkół wyższych, nazwiska promotora i recenzentów. Nieco inaczej też przebiegała przed radą naukową publiczna dyskusja nad rozprawą doktorską. „Zagajał ją autor, przedstawiając główne tezy rozprawy, po czym” wypowiadali się promotor i recenzenci. Nieobecność recenzentów na posiedzeniu nie stanowiła przeszkody, możliwe było także odczytanie obu recenzji. W dyskusji mogli wziąć udział, poza członkami komisji i autorem rozprawy, także inne osoby obecne na posiedzeniu.

4. Powzięcie przez radę uchwały w sprawie przyjęcia lub odrzucenia rozprawy doktorskiej po przeprowadzeniu publicznej dyskusji nad rozprawą. W szkołach wyższych w razie przyjęcia rozprawy doktorskiej rada wydziału powoływała komisję do przeprowadzenia egzaminów doktorskich i wyznaczała termin egzaminów. Z kolei odrzucenie przez tę radę rozprawy doktorskiej pozbawiało jej autora prawa do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora na innych wydziałach szkół wyższych. Dość skromne znaczenie miały tu postanowienia ustawy z 1958 r. oraz rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1959 r. przewidujące prawo złożenia odwołania od odmownej uchwały rady wydziału do ministra, decydującego po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego.

Nieco odmienne rozwiązania prawodawca odnosił do placówek naukowych PAN oraz instytutów działających poza szkołami wyższymi. Rozporządzenie z dnia 28 lipca 1959 r. stanowiło, że rada naukowa podejmuje uchwałę o wstępnym przyjęciu rozprawy doktorskiej, nie definiując, co to oznacza. Możliwość ostatecznego przyjęcia rozprawy

doktorskiej wiązało z jednoczesnym prawem do nadania (lub odrzucenia) stopnia naukowego doktora. Podobnie jak w odniesieniu do szkół wyższych, również i w odniesieniu do tych podmiotów rozporządzenie z dnia 28 lipca 1959 r. w sytuacji odrzucenia rozprawy doktorskiej pozbawiało jej autora prawa do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora nie tylko w innych placówkach PAN, instytutach, ale także wydziałach szkół wyższych. Węższe zatem zastrzeżenie w tym zakresie przyjęto w rozwiązaniach dotyczących szkół wyższych.

5. Złożenie egzaminów doktorskich. Przepisy nie przewidywały zróżnicowania zakresu egzaminów doktorskich ze względu na instytucję prowadzącą przewód doktorski. W każdej z nich egzaminy doktorskie miały wykazać, że kandydat ma odpowiednie przygotowanie do pracy naukowej oraz znajomość danej dyscypliny naukowej, i obejmowały: dyscyplinę podstawową, do której należał temat pracy doktorskiej, oraz główne zagadnienia kierunków filozofii lub ekonomii w zależności od uznania rady wydziału (rady naukowej PAN, instytutu) i w zakresie przez nie ustalonym. W obu typach instytucji rady powoływały komisję egzaminacyjną w bardzo zbliżonym składzie i podobnym trybie procedowania⁶⁴. Różnice sprowadzały się natomiast do czasu i warunków przewidzianych dla wyznaczenia egzaminów doktorskich. W szkołach wyższych ich przeprowadzenie było dopuszczalne po przyjęciu przez radę wydziału rozprawy doktorskiej, z kolei w placówkach naukowych PAN oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi, zależnie od uznania rady naukowej, egzaminy doktorskie mogły być składane po złożeniu rozprawy doktorskiej i jej wstępnym przyjęciu przez radę naukową albo po postanowieniu przez nią o złożeniu przez kandydata części egzaminów przed dyskusją, części zaś po publicznej dyskusji nad rozprawą.

⁶⁴ W szkołach wyższych komisję egzaminacyjną powołaną przez radę wydziału tworzyli: dziekan lub prodziekan – jako przewodniczący, promotor, recenzenci rozprawy doktorskiej oraz samodzielny pracownik nauki, specjalista dyscypliny dodatkowej będącej przedmiotem egzaminów doktorskich. Również do rady wydziału należało wyznaczenie terminów egzaminów (§ 12 ust. 1 i 4 rozporządzenia z dnia 17 VI 1959 r.). W placówkach naukowych PAN i w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi skład powołanej przez radę naukową komisji egzaminacyjnej był taki sam, z jedną różnicą, sprowadzającą się do osoby przewodniczącego komisji. Powoływała go rada naukowa spośród członków komisji. Terminy egzaminów wyznaczał kierownik placówki Akademii lub instytutu (§ 8 ust. 2 rozporządzenia z dnia 28 VI 1959 r.). W obu typach instytucji o wyniku egzaminów decydowała komisja bezwzględną liczbą głosów. Egzaminy doktorskie mogły być powtórzone tylko jeden raz, po upływie czasu wyznaczonego, odpowiednio, przez radę wydziału bądź radę naukową, i były protokołowane.

6. Powzięcie przez właściwą radę uchwały o nadaniu stopnia doktora⁶⁵, odpowiednio do obranej gałęzi nauki lub dyscypliny naukowej⁶⁶, na podstawie uchwały w sprawie przyjęcia rozprawy doktorskiej oraz protokołów z egzaminów doktorskich. W szkołach wyższych podjęcie uchwały o nadaniu stopnia doktora leżało w gestii rady wydziału, organem odwoławczym od uchwały odmawiającej był minister szkolnictwa wyższego. W placówkach PAN i instytutach istniejących poza szkołami wyższymi podjęcie uchwały w tym przedmiocie należało do odpowiedniej rady naukowej, przy czym uchwała rady placówki naukowej Akademii wymagała nadto zatwierdzenia przez wydział naukowy PAN, zaś rady naukowej instytutu – przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną (§ 22 rozporządzenia z dnia 28 lipca 1959 r.). Co znamienne, organy zatwierdzające uchwały rad naukowych były również właściwe do rozstrzygania odwołań od uchwał tych rad (w sprawach odmawiających zatwierdzenia tematu rozprawy doktorskiej, ostatecznego jej przyjęcia oraz nadania stopnia doktora).

⁶⁵ W szkołach wyższych uchwała w sprawie nadania stopnia naukowego doktora zapadała, w głosowaniu tajnym, bezwzględną większością głosów, przy obecności co najmniej 2/3 członków rady uprawnionych do głosowania. Inaczej, znacznie łagodniej, kwestię tę unormowano w odniesieniu do placówek PAN i instytutów istniejących poza szkołami wyższymi. Tu dla ważności głosowania uchwała rady naukowej zapadała w głosowaniu tajnym większością 2/3 głosów osób uprawnionych do głosowania, przy obecności co najmniej połowy ich ogólnej liczby, nie mniejszej jednak niż siedem osób. W szkołach wyższych rektor zawiadamiał ministra o nadanych przez radę wydziału danej szkoły wyższej stopniach naukowych doktora. Nazwiska osób, którym nadano ten stopień naukowy, były ogłaszane w dzienniku urzędowym Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego. Odnośnego postanowienia nie wprowadzono wobec placówek PAN oraz instytutów.

⁶⁶ Zarządzenie Ministrów Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia, Oświaty, Spraw Zagranicznych oraz Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej z dnia 30 XI 1959 r. w sprawie bliższego określenia stopni naukowych doktora i docenta w zależności od gałęzi nauki lub dyscypliny naukowej (M.P. Nr 102, poz. 548) stopień doktora bliżej określało przez wskazanie dwunastu nauk (ekonomicznych, humanistycznych, prawnych, matematyczno-fizycznych, przyrodniczych, medycyny, medycyny stomatologicznej, weterynarii, farmacji, rolno-leśnych, technicznych, wychowania fizycznego). Zakres ten rozszerzono w 1965 r. o cztery następne nauki: chemiczne, fizyczne, wojskowe, teologii (Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 15 VII 1965 r. w sprawie bliższego określenia stopni naukowych i tytułów naukowych w zależności od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej, których te stopnie i tytuły dotyczą – M.P. Nr 38, poz. 218), a w 1970 r. o nauki: geograficzne oraz polityczne (Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 II 1970 r. zmieniające zarządzenie w sprawie bliższego określenia stopni naukowych i tytułów naukowych w zależności od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej, których te stopnie i tytuły dotyczą – M.P. Nr 5, poz. 44).

7. Uroczysty akt promocji, której dokonywali: w szkole wyższej – rektor wraz z dziekanem i promotorem, w placówkach PAN i instytutach – przewodniczący rady naukowej⁶⁷.

Rozróżnienie powyższe, stanowiące podstawę wyboru drogi prowadzącej do przygotowania pracy doktorskiej i wszczęcia przewodu doktorskiego, nabierało większego znaczenia jedynie dla osób zmierzających do pracy nad dysertacją w ramach **studiów doktoranckich**. Tylko bowiem uczestnictwo w tych studiach uzależniono nadto od szczególnych warunków prawnych.

3.2. Warunki wszczęcia i zakończenia przewodu doktorskiego w prawie o stopniach naukowych

Począwszy od 1965 r. ani **ustawa z marca o stopniach i tytułach naukowych** oraz jej późniejsze nowelizacje, ani **wydane na jej podstawie przepisy wykonawcze zbytnio nie rewolucjonizowały dotychczasowych rozwiązań**. Nieznaczne zmiany objęte okresem ich obowiązywania, wzorem rozwiązań wcześniejszych, były wielowarstwowe. Po pierwsze, wskazywały, które z jednostek organizacyjnych szkół wyższych oraz jednostek naukowych/placówek PAN i instytutów naukowo-badawczych mają prawo prowadzenia przewodów doktorskich⁶⁸

⁶⁷ Por. art. 79 ust. 1 i 2 ustawy z 1958 r. o szkołach wyższych, a także § 2 rozporządzenia Ministrów Szkolnictwa Wyższego, Zdrowia, Oświaty, Spraw Zagranicznych oraz Przewodniczącego Głównego Komitetu Kultury Fizycznej z dnia 17 VI 1959 r. w sprawie przeprowadzania przewodów doktorskich, oraz § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 VII 1959 r. w sprawie trybu nadawania stopni naukowych w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz w instytutach istniejących poza szkołami wyższymi.

⁶⁸ Zob. załączniki nr 1 do Zarządzeń Przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki w sprawie ustalenia wykazu jednostek uprawnionych do nadawania stopni naukowych z dnia: 19 XI 1966 r. (M.P. Nr 66, poz. 314), 18 I 1967 r. (M.P. Nr 7, poz. 33), 21 IV 1967 r. (M.P. Nr 26, poz. 119), 31 VII 1967 r. (M.P. Nr 45, poz. 221), 9 VIII 1967 r. (M.P. Nr 50, poz. 248 – dwunastokrotnie zmienianego i czterokrotnie uzupełnianego do 1971 r.), a także do Zarządzenia Przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki z dnia 26 XI 1971 r. w sprawie wykazu jednostek uprawnionych do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 58, poz. 378 – ośmiokrotnie zmienianego do 1974 r.); Zarządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 14 I 1975 r. w sprawie wykazu jednostek (placówek) uprawnionych do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 3, poz. 16 – pięciokrotnie zmienianego do 1978 r.); Zarządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 13 IV 1979 r. w sprawie wykazu jednostek (placówek) uprawnionych do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 11, poz. 113 – jedenastokrotnie zmienianego do 1986 r.)

wraz z bliższym określeniem stopni doktora w zależności od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej, po drugie, formułowały ogólne warunki wymagane dla wszczęcia i nadania stopnia naukowego doktora⁶⁹, po trzecie, określały tryb i warunki przeprowadzenia postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora, po czwarte, proponowały różne drogi prowadzące do uzyskania niższego stopnia naukowego (asystentura, studia doktoranckie), po piąte, przewidywały z różnym natężeniem współuczestnictwo w tym procesie podmiotów centralnych (ministra, Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego, Głównej Komisji Kwalifikacyjnej działającej przy PAN).

Zgodnie z przepisami tej ustawy, w istocie powielającymi większość rozwiązań obowiązujących przed datą jej wejścia w życie, **prawo do nadawania stopnia naukowego doktora zarezerwowano dla:** wydziałów i innych jednostek organizacyjnych szkół wyższych, placówek naukowych PAN i instytutów naukowo-badawczych (od 1973 r. z zastrzeżeniem wyłonienia rad naukowych o odpowiednim składzie osobowym, zapewniającym prawidłową ocenę przedstawianych im prac naukowych⁷⁰) oraz dla przewidzianych ustawą z 1958 r. samodzielnych placówek typu naukowo-dydaktycznego⁷¹ – jeżeli w zakresie danej dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej (określonych zarządzeniem ministra⁷²)

oraz Zarządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 VII 1987 r. w sprawie wykazu jednostek organizacyjnych uprawnionych do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 23, poz. 191), od połowy 1988 r. zastąpionego Zarządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 VI 1988 r. w sprawie wykazu jednostek organizacyjnych uprawnionych do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 24, poz. 215 – obowiązującego przy czterokrotnych zmianach do września 1990 r.).

⁶⁹ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r. w sprawie warunków i trybu przeprowadzania przewodów doktorskich i habilitacyjnych (Dz.U. Nr 8, poz. 53).

⁷⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 V 1973 r. w sprawie określenia warunków wymaganych dla uzyskania prawa nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 25, poz. 144).

⁷¹ Wykaz jednostek uprawnionych do nadawania stopnia naukowego doktora ustalał przewodniczący Komitetu Nauki i Techniki w uzgodnieniu z ministrem szkolnictwa wyższego i z sekretarzem naukowym PAN, po zasięgnięciu (przed zgłoszeniem) opinii, odpowiednio, Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego oraz Rady Głównej Komisji Kwalifikacyjnej działającej przy PAN.

⁷² Bliższe określenie stopni naukowych doktora zależnie od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej ustalał minister w drodze zarządzenia. Zob. Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 15 VII 1965 r. w sprawie bliższego określenia stopni naukowych i tytułów naukowych w zależności od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej, których te stopnie i tytuły dotyczą (M.P. Nr 38, poz. 218). Zarządzeniem tym ustalono dla szesnastu stopni naukowych doktora dziedziny nauk: chemicznych, ekonomicznych, farmaceutycznych, fizycznych, humanistycznych, leśnych,

tworzyły one środowisko o odpowiednio wysokim poziomie. Kryteria mierzące ów poziom środowiska określiła Rada Ministrów po niespełna roku (8 lutego 1966 r.⁷³), sięgając po wartości ocenne: (1) **obiektywne** (osiągnięcia w pracy naukowej w zakresie określonej dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej; dorobek naukowy zatrudnionych w instytucji pracowników naukowo-dydaktycznych lub naukowo-badawczych specjalizujących się w dziedzinie nauki lub w zakresie dyscypliny naukowej będącej przedmiotem uprawnienia; zatrudnienie w pełnym wymiarze zajęć co najmniej pięciu pracowników⁷⁴ (od 1985 r. z mocy ustawy co

matematycznych, medycznych, prawnych, przyrodniczych, rolniczych, technicznych, weterynaryjnych, wojskowych, wychowania fizycznego, teologii). Późniejszymi zmianami tego zarządzenia listę tę rozszerzono o stopnie naukowe doktora nauk geograficznych i nauk politycznych (Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 II 1970 r. zmieniające zarządzenie w sprawie bliższego określenia stopni naukowych i tytułów naukowych w zależności od dziedziny nauki lub dyscypliny naukowej, których te stopnie i tytuły dotyczą (M.P. Nr 5, poz. 44). Nowe ich określenie, przy niezmienionym tytule aktu prawnego, określało Zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 30 VIII 1972 r. (M.P. Nr 44, poz. 234) ustalające dziewiętnaście stopni naukowych doktora (w istocie przy zachowaniu dotychczasowej listy rozszerzonej o możliwość nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk towaroznawczych), niespełna dwa lata później, zarządzeniem nowelizującym, listę tę uzupełniono o dziedzinę nauk o organizacji i zarządzaniu (Zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 16 VII 1974 r. – M.P. Nr 27, poz. 161). Uchylenie w roku 1986 zarządzenia z dnia 30 VIII 1972 r. przyniosło istotne zmiany. Po pierwsze, powrócono do szesnastu dziedzin nauki (chemicznych, ekonomicznych, farmaceutycznych, fizycznych, humanistycznych, leśnych, matematycznych, medycznych, kultury fizycznej, prawnych, przyrodniczych, rolniczych, technicznych, weterynaryjnych, wojskowych i teologicznych), określając dla większości z nich dyscypliny naukowe (z wyłączeniem nauk farmaceutycznych, leśnych, kultury fizycznej, weterynaryjnych, wojskowych i nauk teologicznych). Po drugie, radzie (wydziału, naukowej) podejmującej uchwałę w sprawie nadania stopnia naukowego doktora pozostawiono prawo jego bliższego określenia, zgodnie z załącznikiem nr 1 do zarządzenia ministra wraz z uzupełnieniem specjalności, w której został nadany stopień naukowy doktora. Po trzecie, rada (wydziałowa, naukowa) w wypadku specjalności interdyscyplinarnej mogła wystąpić do CKK w sprawie bliższego określenia stopnia naukowego (Zarządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 VI 1986 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych, w zakresie których mogą być nadawane stopnie naukowe, oraz bliższego określenia stopni naukowych i tytułów naukowych – M.P. Nr 18, poz. 125 ze zm.).

⁷³ Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r. w sprawie określenia warunków do uzyskania prawa nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 8, poz. 54).

⁷⁴ Od tej zasady było możliwe, w przypadkach szczególnie uzasadnionych, odstępstwo na podstawie pozytywnej opinii, wyrażonej w formie uchwały przez Prezydium Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego lub, odpowiednio, przez Prezydium Głównej Komisji Kwalifikacyjnej działającej przy PAN.

najmniej ośmiu⁷⁵) z tytułami naukowymi lub ze stopniami naukowymi docenta (od 1973 r. doktora habilitowanego albo zajmujących stanowiska docentów lub samodzielnych pracowników naukowo-badawczych posiadających stopień naukowy doktora⁷⁶); posiadanie odpowiednich środków, w szczególności wyposażenia aparaturowego, zaplecza warsztatowego i księgozbiorów, niezbędnych do dalszego rozwijania prowadzonych badań, i (2) **subiektywne** (autorytet naukowy organu mającego nadawać stopnie naukowe, uzasadniony jego składem osobowym). O przyznaniu uprawnienia do nadawania stopnia naukowego doktora (na wniosek właściwej instytucji⁷⁷) przesądzało objęcie jej wykazem ustalonym przez przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki w uzgodnieniu z ministrem szkolnictwa wyższego i z sekretarzem naukowym PAN.

O stopień naukowy doktora mogła ubiegać się osoba przedkładająca dziekanowi wydziału (kierownikowi placówki naukowej) **podanie**⁷⁸ **o wszczęcie przewodu doktorskiego** wraz z propozycją tematu pracy doktorskiej. Co istotne, w podaniu kandydat mógł także wskazać nazwiska pracowników naukowo-dydaktycznych lub naukowo-badawczych mogących udzielić opinii o jego uzdolnieniach do pracy naukowo-badawczej. Ich wskazanie wiązało dziekana (kierownika placówki,

⁷⁵ Art. 1 Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o stopniach naukowych i tytułach naukowych (Dz.U. Nr 36, poz. 168). Przy czym we wspomnianej liczbie ośmiu liczba pracowników z tytułem naukowym lub ze stopniem naukowym doktora habilitowanego nie mogła być mniejsza niż pięć. Mocą tej ustawy wprowadzono także warunek nowy – dla uzyskania przez jednostkę organizacyjną ubiegającą się o nadanie lub zachowanie prawa do nadawania stopnia naukowego doktora: uzyskanie pozytywnej oceny poziomu jej działalności naukowej, wydanej przez Centralną Komisję do Spraw Kadr Naukowych, na wniosek właściwego organu do podejmowania decyzji o nadaniu uprawnienia.

⁷⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 V 1969 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia warunków wymaganych do uzyskania prawa nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 16, poz. 117).

⁷⁷ Zarządzenie Przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki z dnia 11 V 1966 r. w sprawie trybu przygotowywania wniosków o przyznanie uprawnień do nadawania stopni naukowych oraz wymaganej dokumentacji (M.P. Nr 23, poz. 121); Zarządzenie Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 9 IX 1974 r. w sprawie szczegółowego trybu przygotowania wniosków o przyznanie uprawnień do nadawania stopni naukowych (M.P. Nr 33, poz. 197), a także Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 XI 1985 r. w sprawie zasad i trybu zgłaszania wniosków o przyznanie uprawnienia do nadawania stopni naukowych (Dz.U. Nr 56, poz. 287).

⁷⁸ Poza dowodem spełnienia ustawowo wymaganych kwalifikacji (tytuł ukończenia studiów) kandydat miał dołączyć „dokładny życiorys ze szczególnym uwzględnieniem przebiegu pracy naukowo-badawczej i zawodowej oraz ewentualnie wykaz własnych prac naukowych lub twórczych prac zawodowych [...] lub przedstawić inne dowody w tym zakresie” (§ 4 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r.).

instytucji) do zasięgnięcia ich opinii. W tym przypadku dziekan (kierownik placówki, instytucji) przedkładał radzie wydziałowej podanie wraz z opiniami. Można jedynie domniemywać, że w tej sytuacji dziekan (kierownik placówki, instytucji) nie uzależniał (do czego miał prawo) przekazania radzie wydziałowej (radzie naukowej) podania kandydata od uprzedniego złożenia przez niego z wynikiem pomyślnym kolokwium sprawdzającego stopień przygotowania i jego uzdolnienia do pracy naukowo-badawczej. Kolokwium przeprowadzić mogło trzech wyznaczonych przez dziekana (kierownika placówki, instytucji) pracowników naukowo-dydaktycznych lub naukowo-badawczych z tytułem naukowym profesora albo stopniem naukowym docenta lub zajmującym stanowisko docenta etatowego.

Rada wydziału (rada naukowa) mogła uznać lub odmówić dopuszczenia kandydata do przewodu doktorskiego. W sytuacji pierwszej rada podejmowała uchwałę o wszczęciu przewodu doktorskiego (z zastrzeżeniem dotyczącym kandydatów niespełniających warunku ukończenia studiów w szkole wyższej⁷⁹), zatwierdzeniu tematu rozprawy doktorskiej i powołaniu promotora. Promotorem mógł być pracownik naukowo-dydaktyczny lub naukowo-badawczy z tytułem naukowym lub specjalista ze stopniem naukowym docenta albo zajmujący stanowisko docenta etatowego, reprezentujący dyscyplinę naukową odpowiadającą tematowi rozprawy doktorskiej, w tym także niezatrudniony w instytucji przeprowadzającej przewód doktorski, oraz profesor emerytowany⁸⁰. W sytuacji drugiej natomiast dziekan (przewodniczący rady naukowej) zawiadamiał zainteresowanego, któremu służyło odwołanie (za pośrednictwem właściwej rady), odpowiednio, do ministra sprawującego nadzór nad szkołą wyższą lub placówką po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego lub do sekretarza naukowego PAN po zasięgnięciu opinii Głównej Komisji Kwalifikacyjnej działającej przy PAN.

⁷⁹ W tej sytuacji uchwała rady (wydziału, naukowa) dla prawomocności wymagała uzyskania zgody, odpowiednio, ministra szkolnictwa wyższego lub sekretarza naukowego PAN, co nakładało na rektora (kierownika placówki, instytutu) obowiązek przekazania w ciągu piętnastu dni uchwały wraz z całą dokumentacją do decyzji: ministra szkolnictwa wyższego (jeżeli przewód doktorski miał być prowadzony w szkole wyższej lub samodzielnej placówce typu naukowo-dydaktycznego), sekretarza naukowego PAN (jeżeli przewód doktorski miał być prowadzony w placówce Akademii lub w instytucie naukowo-badawczym).

⁸⁰ Od 1985 r. promotorem rozprawy doktorskiej mogła być osoba posiadająca tytuł naukowy, a także docent ze stopniem naukowym doktora habilitowanego lub doktora (art. 1 ustawy z dnia 25 VII 1985 r.).

Stopień naukowy doktora mógł być nadany osobie, która:

1. ukończyła studia w szkole wyższej, uzyskując tytuł magistra, magistra-inżyniera, lekarza lub inny równorzędny, oraz wykazała uzdolnienia do pracy naukowo-badawczej. Nie był to warunek bezwzględny. Ustawa do przewodu doktorskiego dopuszczała bowiem także osobę, która ukończyła wyższą szkołę zawodową⁸¹, z zastrzeżeniem, że w toku pracy zawodowej osiągnęła rezultaty świadczące o szczególnych jej uzdolnieniach do pracy naukowo-badawczej, a w wyjątkowych przypadkach również osobę, która studiów wyższych nie ukończyła, lecz wykazała się zasobem wiedzy i dorobkiem naukowym świadczącym o przygotowaniu i uzdolnieniu do pracy naukowo-badawczej – tu jednak za zgodą ministra szkolnictwa wyższego (w zakresie szkół wyższych) lub sekretarza naukowego PAN (w pozostałym zakresie);

2. złożyła z wynikiem pomyślnym egzaminy doktorskie (z dyscypliny podstawowej odpowiadającej tematowi rozprawy doktorskiej oraz z ekonomii politycznej lub filozofii marksistowskiej – według wyboru kandydata, przy przyjęciu pewnych wyłączeń⁸²) przed zespołem egzaminacyjnym (powołanym przez radę) złożonym, poza przewodniczącym, z promotora, recenzentów rozprawy oraz egzaminatora odpowiedniego przedmiotu, zaproszonego przez przewodniczącego zespołu egzaminacyjnego spośród pracowników naukowo-badawczych posiadających tytuły naukowe lub stopnie naukowe. Przy czym rada

⁸¹ Wyższymi szkołami zawodowymi zastąpiono zlikwidowane studia pierwszego stopnia. Od 1968 r. wyższe szkoły zawodowe stały się szkołami wyższymi (por. art. 3 ust. 1 Ustawy z dnia 20 XII 1968 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym – Dz.U. Nr 46, poz. 334).

⁸² Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r. w sprawie warunków i trybu przeprowadzania przewodów doktorskich i habilitacyjnych egzamin z dyscypliny podstawowej miał wykazać opanowanie przedmiotu przez kandydata, znajomość aktualnej literatury naukowej i głównych pozycji literatury zagranicznej w tym zakresie oraz umiejętność operowania zdobytymi wiadomościami. Z kolei egzamin z ekonomii politycznej lub filozofii marksistowskiej miał wykazać znajomość współczesnych podstawowych problemów tych dyscyplin, przy czym tematyka i zakres egzaminu w miarę możliwości miały uwzględniać problemy dyscypliny naukowej będącej przedmiotem rozprawy doktorskiej. Wyboru między egzaminami z ekonomii politycznej i filozofii marksistowskiej nie pozostawiono jedynie osobom ubiegającym się o stopień naukowy doktora z zakresu filozofii lub doktora z zakresu ekonomii. Tych pierwszych zobowiązano do złożenia egzaminu z ekonomii politycznej, tych drugich – z filozofii marksistowskiej. Rada (wydziału, naukowa) mogła jednak zwolnić osobę ubiegającą się o uzyskanie stopnia naukowego doktora od egzaminu z ekonomii politycznej lub filozofii marksistowskiej w razie uznania kandydata za wybitnego praktyka w zakresie zagadnień związanych z tematem rozprawy doktorskiej (§ 9 ust. 1–4 i 6).

(wydziału, naukowa) mogła powołać w skład zespołu egzaminacyjnego, w miejsce recenzentów, dwóch egzaminatorów z dyscypliny podstawowej odpowiadającej tematowi rozprawy doktorskiej. Kandydat miał składać egzaminy doktorskie oddzielnie z każdego przedmiotu, przed przyjęciem rozprawy doktorskiej, oceniane jako zadowalające lub niezadowalające (w protokole z egzaminu z ujęciem oceny odpowiedzi na każde z postawionych pytań). W razie niezadowalających wyników egzaminów przewodniczący zespołu wyznaczał termin powtórnych egzaminów lub egzaminu z określonego przedmiotu;

3. przedłożyła pracę doktorską⁸³ (w pięciu egzemplarzach w druku lub maszynopisie). Rozprawa doktorska miała być napisana w języku polskim. Przy czym rada (wydziału, naukowa) mogła zezwolić na złożenie rozprawy w języku obcym, z zastrzeżeniem przedłożenia streszczenia rozprawy w języku polskim. Na wniosek kandydata rada wydziału (rada naukowa) na podstawie opinii promotora mogła w uzasadnionych wypadkach przed skierowaniem rozprawy do recenzentów wyrazić zgodę na zmianę tematu rozprawy doktorskiej. Rozprawę doktorską promotor przedstawiał wraz ze swoją oceną dziekanowi wydziału (przewodniczącemu rady naukowej).

Rozprawa doktorska wymagała dwóch recenzji, przy przyjętym ówczesnie założeniu, że recenzja powinna zawierać ocenę wartości naukowej rozprawy wraz z uzasadnieniem, a w szczególności opinię, czy rozprawa odpowiada warunkom określonym w ustawie z 1965 r. Recenzja mogła zawierać także wnioski co do ewentualnego uzupełnienia lub poprawienia rozprawy. Rozprawa uzupełniona lub poprawiona wymagała dodatkowych recenzji.

⁸³ W myśl art. 5 ustawy z 1965 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych w jej pierwotnym brzmieniu „[r]ozprawa doktorska powinna stanowić samodzielne rozwiązanie przez autora zagadnienia naukowego i wykazywać jego ogólną wiedzę teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej”, przy czym „[p]raca projektowa, konstrukcyjna lub technologiczna może stanowić rozprawę doktorską, jeżeli odpowiada warunkom określonym dla rozpraw doktorskich. Rozprawę doktorską może także stanowić część pracy zespołowej, jeżeli wykazuje ona indywidualny wkład kandydata, odpowiadający warunkom określonym dla rozpraw doktorskich”. Co znamienne, do istoty tego rozwiązania nawiązała zmieniona w 2011 r. ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z 2005 r. W odróżnieniu jednakże od niej ówczesne rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r. rozwiązanie dotyczące prac projektowych, konstrukcyjnych lub technologicznych doprecyzowało przez określenie wymagań im stawianych: „rozprawa powinna zawierać dokładny opis pracy projektowej, konstrukcyjnej lub technologicznej ze szczególnym udokumentowaniem rozwiązania problemu naukowego, na którym praca się opiera”.

Dysertację doktorską do recenzentów kierował dziekan. Recenzentem mógł być pracownik naukowo-dydaktyczny lub naukowo-badawczy specjalista z tytułem naukowym lub stopniem naukowym docenta albo zajmujący stanowisko docenta etatowego⁸⁴ – reprezentujący dyscyplinę naukową odpowiadającą tematowi rozprawy doktorskiej. Jednym z recenzentów miała być osoba niezatrudniona w instytucji przeprowadzającej przewód doktorski. Mógł nim być także profesor emerytowany. Prawodawca wprawdzie wprost nie wyznaczał terminu sporządzenia recenzji, w istocie jednak określał pole czasowe, stanowiąc, że „[r]ecenzję należy przedłożyć radzie wydziału (radzie naukowej) nie później niż w ciągu trzech miesięcy od dnia otrzymania rozprawy”.

Wypełnienie powyższych warunków nie wyczerpywało czynności przewodu doktorskiego. Jego dalszy tok wymagał przyjęcia rozprawy doktorskiej, jej obrony i powzięcia uchwały o nadaniu stopnia doktora⁸⁵ oraz dokonania uroczystego aktu promocji⁸⁶.

Przyjęcie rozprawy doktorskiej i jej publiczna obrona na posiedzeniu rady wydziału (rady naukowej) oraz powzięcie uchwały o nadaniu stopnia naukowego doktora leżało w gestii danej rady. Rada (wydziału, naukowa) mogła jednak zlecić (co było rozwiązaniem nowym) przeprowadzenie

⁸⁴ Od roku 1985 recenzentami rozpraw doktorskich mogły być osoby posiadające tytuł naukowy, docenci ze stopniem naukowym doktora habilitowanego lub doktora (art. 1 ustawy z dnia 25 VII 1985 r.). Podobne, z innym jednak rozłożeniem akcentów, rozwiązanie: „także docenci ze stopniem naukowym doktora”, proponowała w art. 1 Ustawa z dnia 29 V 1989 r. zmieniająca ustawę o stopniach naukowych i tytułach naukowych (Dz.U. Nr 34, poz. 183).

⁸⁵ Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 IV 1967 r. w sprawie wzorów dyplomów doktorskich i habilitacyjnych (M.P. Nr 28, poz. 129 ze zm.) uchylone mocą Ustawy z dnia 25 VII 1985 r. o zmianie ustawy o stopniach naukowych i tytułach naukowych (Dz.U. Nr 36, poz. 168); zob. także załącznik nr 1 do Zarządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 III 1986 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przeprowadzania przewodów doktorskich i habilitacyjnych oraz zakresu egzaminów doktorskich i kolokwium habilitacyjnych (M.P. Nr 11, poz. 74), a także załącznik do zmieniającego zarządzenia tegoż ministra z dnia 5 I 1987 r. (Dz.U. Nr 2, poz. 12) obowiązujący do dnia 27 IX 1990 r., tj. do czasu wejścia w życie Ustawy z dnia 12 IX 1990 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych (Dz.U. Nr 65, poz. 386).

⁸⁶ Po uprawomocnieniu się uchwały o nadaniu stopnia naukowego doktora uroczystej promocji połączonej z wręczeniem dyplomu dokonywali na otwartym zebraniu: w szkole wyższej – rektor wraz z dziekanem wydziału i promotorem, w placówkach naukowych PAN, samodzielnych placówkach typu naukowo-badawczego oraz w instytutach naukowo-badawczych – przewodniczący rady naukowej wraz z kierownikiem placówki (instytutu) i promotorem. W tym ostatnim przypadku rozwiązanie to jest zdecydowanie bardziej poprawne niż to, które przyjęło dla placówek Akademii i instytutów naukowych w § 11 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 VII 1959 r.

niektórych czynności w przewodzie doktorskim⁸⁷ powołanym przez siebie stałym lub doraźnym komisjom (z wyłączeniem posiedzenia niejawnego po zakończeniu obrony, chyba że wyraził na to zgodę minister sprawujący nadzór nad szkołą wyższą lub placówką naukowo-dydaktyczną bądź, odpowiednio, sekretarz naukowy PAN). Komisję **w składzie** trzyosobowym powoływała rada (wydziału, naukowa) spośród swoich członków legitymujących się tytułem naukowym lub stopniem naukowym docenta albo zajmujących stanowisko docenta etatowego. Przewodniczącemu komisji, wyznaczonemu przez radę, przysługiwały – w zakresie przeprowadzenia przewodu doktorskiego – uprawnienia dziekana (kierownika placówki, instytutu) oraz przewodniczącego rady naukowej. W skład komisji wchodził ponadto promotor i recenzenci rozprawy doktorskiej, przy czym komisja mogła, w razie potrzeby, dokooptować do swego składu jednego lub dwóch wybitnych specjalistów z dziedziny właściwej ze względu na temat rozprawy doktorskiej.

Przyjęcie lub odrzucenie rozprawy doktorskiej, bądź też uzależnienie jej przyjęcia od uprzedniego uzupełnienia lub poprawienia leżało w gestii rady (wydziału, naukowej), po zapoznaniu się z opinią promotora i recenzjami. Jeżeli do podjęcia decyzji w tym zakresie była władna komisja, jej decyzja wymagała zatwierdzenia przez radę wydziału (radę naukową). W przypadku decyzji negatywnej (odrzucenia rozprawy doktorskiej) rozprawa doktorska nie mogła być podstawą do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora w innych instytucjach.

Tylko **przyjęcie rozprawy doktorskiej otwierało drogę do jej obrony na publicznym posiedzeniu rady** (wydziału, naukowej). O dacie i miejscu obrony należało zawiadomić w prasie miejscowej i przez wywieszenie ogłoszenia w lokalu instytucji przeprowadzającej przewód doktorski, na co najmniej dziesięć dni przed terminem. Porządek przebiegu publicznej obrony rozprawy był ściśle prawem zdefiniowany: kandydat przedstawiał główne tezy rozprawy, po czym recenzenci przedstawiali swoje opinie (w razie nieobecności recenzenta zarządzano odczytanie recenzji), potem następowała otwarta dyskusja, w której mogli uczestniczyć wszyscy obecni na posiedzeniu, i kończąca obronę wypowiedź kandydata.

⁸⁷ Wyłącznie w gestii rady (wydziałowej, naukowej) pozostawiono czynności dotyczące podjęcia uchwały w sprawie wszczęcia przewodu doktorskiego lub jego odmowy, zatwierdzenia tematu rozprawy doktorskiej i powołania promotora oraz zespołu egzaminacyjnego i co najmniej dwóch recenzentów rozprawy oraz posiedzenia niejawnego po zakończeniu obrony rozprawy doktorskiej.

Rada (wydziału, naukowa) mogła podjąć uchwałę o przyjęciu obrony doktorskiej lub o jej odrzuceniu. Przy przyjęciu uchwały z pozytywnym rozstrzygnięciem⁸⁸ **uchwała rady o nadaniu stopnia doktora** stawała się **prawomocna**, jeżeli w terminie dwumiesięcznym (od dnia przedłożenia uchwały o nadaniu stopnia doktora wraz z dokumentacją w terminie piętnastu dni (od 1985 r. w terminie miesiąca)) przeciwko uchwale tej sprzeciwu nie złożył, odpowiednio, właściwy minister sprawujący nadzór nad szkołą wyższą po zasięgnięciu opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego (do 1973 r.), sekretarz naukowy PAN, po zasięgnięciu opinii Głównej Komisji Kwalifikacyjnej działającej przy PAN (także do 1973 r.⁸⁹). Od roku 1985 przyjęto inne rozwiązanie: to Centralna Komisja Kwalifikacyjna, przy zachowaniu postępowania w sprawie złożenia sprzeciwu, rozstrzygała o zatwierdzeniu uchwały rady o nadaniu stopnia naukowego doktora, w terminie sześciu miesięcy od dnia otrzymania uchwały⁹⁰.

W razie uchwały rady odmawiającej nadania stopnia doktora kandydatowi służyło prawo złożenia odwołania do właściwego ministra (nadzorującego szkołę wyższą) bądź sekretarza naukowego PAN, za pośrednictwem rady – wydziału, naukowej (od 1985 r. za pośrednictwem właściwej rady do CKK). Minister (sekretarz naukowy PAN), uwzględniając odwołanie, mógł skorzystać z jednego z dwóch rozwiązań: albo zwrócić się do właściwej rady (wydziału, naukowej) o ponowne rozpatrzenie, albo przekazać ją radzie innej instytucji uprawnionej do nadawania stopnia naukowego doktora. Od 1985 r. CKK mogła albo

⁸⁸ Po zakończeniu obrony doktorskiej, a przed podjęciem uchwały w sprawie nadania (lub odrzucenia) obrony doktorskiej rada (wydziału, naukowa) odbywała z udziałem promotora i recenzentów posiedzenie niejawnie, na którym dziekan wydziału (przewodniczący rady naukowej) referował nie tylko przebieg przewodu doktorskiego, ale i wyniki egzaminów doktorskich, opinie recenzentów oraz wyniki obrony doktorskiej. Gdy czynności przewodu doktorskiego dokonywała komisja, podstawą uchwały dla odpowiedniej rady w przedmiocie nadania stopnia doktora była ocena przebiegu i wyników poszczególnych stadiów przewodu dokonana przez komisję (§ 14 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 II 1966 r.).

⁸⁹ Z systemu szkolnictwa wyższego Radę Główną Szkolnictwa Wyższego wyłączono w okresie między dniem 10 lipca 1973 r. a datą wejścia w życie ustawy z 1982 r. o szkolnictwie wyższym (tj. dniem 1 IX 1982 r.). Zob. Obwieszczenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 10 VII 1973 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 5 XI 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 32, poz. 191) oraz art. 232 ustawy z dnia 4 V 1982 r. o szkolnictwie wyższym.

⁹⁰ Ustawa z dnia 12 IV 1973 r. o zmianie przepisów dotyczących stopni naukowych oraz organizacji instytutów naukowo-badawczych (Dz.U. Nr 12, poz. 89).

utrzymać w mocy zaskarżoną decyzję, albo ją uchylając, przekazać sprawę do ponownego rozpatrzenia przez radę (wydziału, naukową) innej jednostki organizacyjnej.

Podsumowanie

W latach 1947–1990 nie było stabilności rozwiązań prawnych w zakresie niższych stopni naukowych. Zmianom podlegał nie tylko dokonywany przez prawodawcę wybór w przedmiocie uznania stopnia (tytułu) za niższy stopień naukowy. Zmieniały się także procedury prowadzące do jego nabycia. W okresie objętym analizą za niższe stopnie naukowe uznawano: tytuły ukończenia studiów wyższych, stopień kandydata nauk oraz stopień naukowy doktora. Dla uzyskania każdego z tych stopni naukowych prawodawca formułował różne wymagania, proponował także różne warunki i drogi postępowania prowadzące do ich nadania. O ile w pierwszych latach po wyzwoleniu oraz pod rządami dekretu z 1947 r. drogi te nie odbiegały od standardów przyjętych wcześniej, w Polsce międzywojennej (dyplom ukończenia studiów magisterskich lub równorzędnych – stanowiących niższy stopień naukowy), o tyle począwszy od roku 1951, rozwiązania te zmieniono: za niższy stopień naukowy uznano, wzorem rozwiązań państwa sowieckiego, stopień naukowy kandydata nauk, od którego odstąpiono w kolejnej reformie wdrożonej od 1958 r. Odtąd, aż po lata współczesnych rozwiązań, stopień naukowy doktora pozostał niższym stopniem naukowym. Jedną z dróg prowadzących do jego nabycia były studia doktoranckie, zastępujące aspiranturę naukową wprowadzoną ustawą z 1951 r. Od roku 1965 warunki nabywania niższych stopni naukowych normowała ustawa o stopniach naukowych i tytułach naukowych, obowiązująca wraz z przepisami wykonawczymi do dnia 27 września 1990 r. Tego stanu rzeczy nie zmieniła kolejna reforma szkolnictwa wyższego wprowadzona ustawą z 1982 r., aczkolwiek jej słabą stroną było odstąpienie od regulacji studiów doktoranckich, do której powrócono trzy lata później (w 1985 r.).

Większość rozwiązań przyjętych przez niemalże wszystkie reformy wdrożone w latach minionych można odnieść, mniej lub bardziej bezpośrednio, do unormowań zainicjowanych i wprowadzonych w III Rzeczypospolitej, co bez wątpienia skłania do poważnej refleksji. Ocenę tę do pewnego stopnia łągodzi stopniowe odchodzenie, począwszy od 1990 r., od rozwiązań nacechowanych nadmiernym

scentralizowaniem postępowań w przedmiocie nadawania niższych stopni naukowych.

ACADEMIC DEGREES IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC. PART 1. LOWER ACADEMIC DEGREES

Summary

In the period researched in this article (1947–1990) the principles of awarding academic degrees were far from stable (or uniform). What is more, difference between individual degrees were of multiple character. In the initial years shortly after the Polish People's Republic was formed, a lower academic degree was awarded to every higher school graduate. From 1951 on this term referred to degrees awarded to science candidates, and as of 1958 to a degree of a doctor. Secondly, the requirements needed to be satisfied in order to qualify for individual degrees differed and were changing. Thirdly, on and off there were instances where exemptions were made from the generally binding principles governing awarding of academic degrees, especially in the case of a science candidate and a doctor. Those exemptions, or exceptional treatment, was justified by a reference to an exceptional case. Fourthly, lower academic degrees could not always be obtained in every discipline, and the list of the discipline that qualified candidates for a degree was neither closed nor stable. Fifthly, the rights granted to scientific councils of institutions of higher education, and later to scientific councils of units operating within the Polish Academy of Sciences as well, were also changing, mostly to meet the conditions and requirements which those units were obliged to fulfil. Sixthly, depending on the role and position of other bodies or organs involved in the process (the minister competent for schools of higher education, the Main Council of Higher Education, or the Central Qualifications Committee) their say and role was also changing.

For the sake of a certain simplification, it may be stated that solutions adopted as a result of the reforms of 1947 and 1951 were comparable, while those implemented in subsequent years, particularly by acts on higher education of 1958, 1982 and 1985 and the act of 1965 on academic degrees and scientific titles as later amended, differed considerably from earlier solutions.

The assessment, from a legal point of view, of the conditions of awarding lower academic degrees in the period researched would, however, have been incomplete if the organisation of doctoral studies as well as the manner of their delivery leading to the preparation and submission of a doctoral dissertation by a degree candidate, had been examined as well. This issue will be the subject of the second part of this article.

Keywords: magister (Master) or an equivalent degree – science candidate – doctor – conditions of awarding lower academic degrees in the Polish People's Republic